

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Сумський державний університет
Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій
Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Андріана КОСТЕНКО

_____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр
зі спеціальності спеціальність 052 «Політологія»,
освітньої програми «Політичні технології та аналітика»

на тему: **Популізм як загроза ліберальним демократіям: урок для України**

Здобувача групи ПТм-31 Негреба Тимофій Володимирович

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Тимофій НЕГРЕБА

Керівник зав. каф. ППСТ, д. політ. н., проф., Андріана КОСТЕНКО _____

Суми – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОПУЛІЗМУ ТА ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ	7
1.1 Політичний популізм та ліберальна демократія: категоріальний аналіз	7
1.2 Теоретичні засади феномену політичного популізму	15
2 ПРАКТИКИ ПОЛІТИЧНОГО ПОПУЛІЗМУ В СУЧАСНИХ ЛІБЕРАЛЬНИХ ДЕМОКРАТІЯХ	28
2.1 Передумови становлення політичного популізму: фактор лідера	28
2.2 Прояви популізму в діяльності політиків ліберальних демократій	35
3 РИЗИКИ ПОЛІТИЧНОГО ПОПУЛІЗМУ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	48
3.1. Загрози поширення політичного популізму в Україні	48
3.2. Технології протидії політичному популізму	61
ВИСНОВКИ	78
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	82

АНОТАЦІЯ

У даній роботі досліджується феномен політичного популізму та його вплив на ліберальні демократії, зокрема в контексті України. Актуальність теми обумовлена зростанням популістичних рухів в сучасному світі, що загрожує стабільності демократичних інститутів, підриває політичну культуру та сприяє авторитарним тенденціям. Особливу увагу приділено аналізу передумов виникнення політичного популізму, зокрема ролі лідерів популістичних рухів, а також проявів популізму в діяльності політиків ліберальних демократій.

Основні завдання дослідження включають визначення теоретичних засад популізму, систематизацію проявів популізму в сучасних політичних системах, аналіз ризиків для України та розробку технологій протидії цьому явищу. Вивчення популізму в Україні є особливо важливим через специфічні політичні та соціальні умови, де популістичні ідеї знаходять значний відгук серед населення.

Висвітлено, як популізм може загрозувати демократичному розвитку країни, порушуючи принципи верховенства права, балансу гілок влади та прав людини. Окремо проаналізовано можливі технології протидії популізму в Україні, зокрема через підвищення політичної освіти громадян, посилення відповідальності політиків перед суспільством та вдосконалення політичних інститутів.

Робота має на меті допомогти сформулювати стратегії боротьби з популізмом, підвищення стійкості демократичних процесів та забезпечення стабільного розвитку України в умовах війни та політичних викликів.

Ключові слова: демократія, політична партія, політична система, популізм, стратегія проти популізму, ліберальна демократія, лідер, громадянське суспільство, народ, еліта.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Популізм, як політичний феномен, останніми десятиліттями стає все більш помітним у демократичних країнах світу. Його зростання пов'язане з кризами традиційних політичних інститутів, загостренням соціальної нерівності, розчаруванням громадян у представниках еліт та поширенням нових медіа, які спрощують доступ до масової аудиторії.

Популізм часто супроводжується спрощеними рішеннями складних проблем, апеляцією до "волі народу" та протиставленням його політичним елітам. У цьому контексті він стає викликом для ліберальних демократій, які засновані на верховенстві права, балансу гілок влади, повазі до прав людини та свобод. Вплив популізму може проявлятися у підриві демократичних інститутів, зниженні рівня політичної культури, а також у змінах громадської думки, які сприяють авторитарним тенденціям.

Для України тема популізму є особливо актуальною через специфіку політичного розвитку країни. Пострадянський досвід, часті кризи державного управління, низька довіра до політичних інституцій та еліт, а також маніпулятивний вплив медіа створюють сприятливе середовище для популістичних рухів. Такі тенденції можуть загрожувати реформам, спрямованим на побудову демократичної правової держави, та сповільнювати інтеграцію України у європейське співтовариство.

Дослідження популізму як загрози для ліберальних демократій є необхідним для розробки ефективних механізмів протидії цьому явищу. Уроки міжнародного досвіду можуть стати корисними для України, яка прагне зберегти демократичний вектор свого розвитку та забезпечити стабільність державного управління.

Популізм є однією з ключових загроз для політичної стабільності та демократичного розвитку України. В умовах перехідної демократії, де політичні інститути ще не повністю зміцнені, а громадянське суспільство перебуває в процесі становлення, популістичні ідеї знаходять значний відгук серед населення.

Водночас, популістичні обіцянки часто не мають реальних механізмів для досягнення змін і можуть спричиняти негативні наслідки, зокрема, погіршення економічної ситуації, зростання державного боргу, інфляцію і політичну нестабільність. Тому дослідження популізму в Україні є надзвичайно актуальним для розуміння його впливу на демократичні процеси, розвиток економіки, а також на соціальну згуртованість і стабільність країни.

Оскільки популізм в Україні має своєрідні особливості, пов'язані з політичною культурою і соціальними умовами, важливо вивчати його форми, механізми впливу та наслідки для майбутнього розвитку країни. Це дослідження є важливим для формулювання ефективних стратегій боротьби з популізмом, підвищення рівня політичної освіти громадян та посилення відповідальності політиків перед суспільством.

Мета та завдання дослідження Проаналізувати природу популізму, його вплив на ліберальні демократії у світовому та українському контекстах, визначити основні загрози, які він створює, та розробити рекомендації щодо мінімізації цих загроз для демократичного розвитку України.

Об'єктом дослідження є популізм як суспільно-політичне явище, що впливає на функціонування та розвиток ліберальних демократичних систем.

Об'єктом дослідження – популізм як суспільно-політичне явище.

Предмет дослідження – ризики для ліберальних демократій в умовах поширення політичного популізму.

Мета дослідження - проаналізувати ключові виклики, які спричиняє політичний популізм для ліберальних демократій з подальшим розробленням рекомендацій для органів державної влади та місцевого самоврядування, а також громадянського суспільства щодо технологій протидії.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати феномени політичного популізму та ліберальної демократії, виділивши їх ключові ознаки та типи;
- 2) систематизувати теоретичні підходи до вивчення феномену політичного популізму та його проявів у сучасних ліберальних демократіях;

3) визначити передумови становлення політичного популізму, зокрема вплив фактора політичного лідера;

4) окреслити прояви популізму в діяльності різних політиків ліберальних демократій та їх вплив на демократичні системи;

5) проаналізувати загрози поширення політичного популізму в Україні;

6) описати технології протидії політичному популізму, які можливі для застосування в Україні.

Методи дослідження. Аналіз та синтез: Для вивчення наукової літератури, теоретичних концепцій популізму та ліберальної демократії. Для узагальнення інформації про популістичні рухи в різних країнах і їх вплив на демократичні інститути. Історичний метод: Для аналізу розвитку популістичних тенденцій у світовій та українській політиці. Порівняльний аналіз: Для зіставлення впливу популізму на різні країни та їхні політичні системи. Для порівняння українського досвіду з міжнародними прикладами. Системний підхід: Для розгляду популізму як комплексного явища, що впливає на різні аспекти суспільно-політичного життя. Метод кейс-стаді (case study): Для детального аналізу конкретних випадків популістичних рухів та їхнього впливу на демократичні системи у світі та в Україні.

Структуру та обсяг кваліфікаційної роботи магістра метою, завданнями і логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 89 сторінок. Список використаних джерел налічує 68 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОПУЛІЗМУ ТА ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

1.1 Політичний популізм та ліберальна демократія: категоріальний аналіз

Популізм, хоча і сприймається як сучасне явище, насправді має глибоке коріння, адже подібні процеси і риторика були притаманні людству з часів, коли люди почали розуміти одне одного та відстоювати спільні інтереси. Однак сам термін «популізм» з'явився відносно недавно. Ідеї та явища, схожі за суттю, можна знайти ще в античності. Наприклад, давньогрецький історик Полібій увів поняття охлократії, що описує владу натовпу. Демагогія ж спочатку мала позитивне забарвлення як мистецтво впливу на народні збори. Однак із часом, з поширенням радикальних ідей і появою недобросовісних політиків, демагогія перетворилася на засіб маніпуляції, спрямований на введення суспільства в оману для досягнення егоїстичних цілей.

Охлократія форма влади, за якої панування здійснюється натовпом або політичними силами, що спираються на безсистемні, емоційно забарвлені дії, гасла та вимоги неорганізованої маси. В сучасному контексті охлократія часто проявляється через демагогію, популізм, політичний авантюризм, спрощене трактування суспільних проблем з боку представників влади чи правлячої еліти. Вона підриває основи правової держави, роблячи неможливим забезпечення прав і свобод частини громадян, що може призвести до напруження в суспільстві та порушення прав громадянина. Запобігти охлократії можливо лише через розвиток представницької демократії, посилення законності й механізмів правопорядку, що сприяють захисту громадянських свобод та стабільності суспільства. [1]

Демагогія це засіб маніпуляції масовою або індивідуальною свідомістю, що полягає у використанні нездійснених обіцянок, свідомому викривленні фактів та популярних гасел для досягнення декларованих або прихованих цілей, здебільшого здобуття чи утримання влади. Демагогія спрямована на завоювання довіри і авторитету серед населення, нерідко нехтуючи моральними принципами. Як поняття та явище, демагогія виникла в умовах античної демократії, де публічне слово було основним інструментом політичного впливу. Спочатку вона не мала виразно негативного забарвлення, оскільки грецькі риторик використовували її як мистецтво переконання на

народних зборах. Однак із часом демагогія набула форм політичної боротьби без моральних обмежень, спрямованої на введення слухачів в оману, нав'язування вигідних точок зору, забезпечення популярності та легітимізацію претензій на владу. Першим, хто дав аргументовану негативну оцінку демагогії, був давньогрецький філософ Платон. Він розглядав її як загрозу суспільній гармонії та справедливості, підкреслюючи її руйнівний вплив на політичне життя [1]

Охлократія та демагогія, будучи поняттями, що виникли ще в античну епоху, залишаються актуальними й сьогодні як попередження про небезпеку маніпуляцій суспільною свідомістю та неконтрольованого впливу масових емоцій. Охлократія, як влада натовпу, позбавлена системності та правових основ, може стати причиною руйнування демократії та загальнонаціональних криз. Демагогія, у свою чергу, є потужним інструментом маніпуляції, який через викривлення фактів і нездійсненні обіцянки підриває довіру до інститутів влади.

Таким чином, популізм і його різновиди демонструють, як політичні ідеї й інструменти можуть змінювати своє значення та вплив залежно від історичних умов і морального обличчя тих, хто їх використовує.

Популізм, хоча і може бути тісно пов'язаним з охлократією, слід розглядати як ширше явище, яке не завжди обов'язково веде до влади натовпу. У політології популізм визначають як стиль політичної риторики або ідеологію, що апелює до широких мас, протиставляючи «простих людей» елітам. Популісти часто використовують спрощені рішення складних проблем, при цьому експлуатуючи суспільне невдоволення чи тривогу.

Якщо охлократія передбачає безпосереднє панування неконтрольованої маси, то популізм здебільшого діє через політичних лідерів чи рухи, які здобувають владу, граючи на емоціях і прагненнях суспільства. Це може стати початком охлократії, якщо такі лідери цілеспрямовано розпалюють хаос, нехтуючи правопорядком і інституціями.

Отже, популізм можна вважати одним із потенційних проявів охлократії, але не тотожним їй.

Так, щоб зрозуміти загрози, які несе популізм для ліберальної демократії, важливо мати чітке розуміння основних принципів і засад цієї форми правління. Розглянемо детальніше ключові компоненти ліберальної демократії.

Ліберальна демократія – це форма правління, що поєднує принципи демократичної участі та верховенства права. У такій системі влада уряду обмежена правовими нормами, що гарантують захист прав і свобод громадян. Однією з ключових рис є свобода громадян створювати асоціації, політичні партії чи інші об'єднання для участі у виборчому процесі. Представники обираються шляхом вільних, справедливих і регулярних виборів, що забезпечує підзвітність влади та можливість її мирної зміни через встановлені проміжки часу. [9]

Згідно з провідними концепціями, ліберальна демократія виникає за дотримання низки ключових умов. До них належать:

- Розвинена система правосуддя, яка гарантує справедливість і верховенство права.
- Законодавчий захист приватної власності, що забезпечує економічну стабільність і незалежність громадян.
- Наявність широкого середнього класу, як основи соціальної рівноваги та активного громадянського участі.
- Сильне громадянське суспільство, яке виступає посередником між владою та громадянами, захищаючи права і свободи.

У ліберальній демократії ключовою цінністю є громадянська свобода, яка передбачає незалежність особистого життя індивіда від втручання політичної влади. Серед таких прав:

- Недоторканність особи.
- Свобода совісті, слова, зборів, друку.

- Свобода вибору місця проживання, занять і господарської діяльності.
- Право на приватну власність тощо.

Особисті права є ядром свободи, а політична свобода слугує інструментом для захисту громадянських прав. Влада, яка порушує громадянську свободу, стає тиранічною, втрачаючи правомірність свого існування, оскільки порушує базові принципи, що лежать в основі ліберальної демократії. [6]

Лібералізм демократії означає визнання свободи особи як основоположної цінності, яка гарантується державою. У такій системі громадські сили можуть діяти лише в межах закону, що забезпечує рівність усіх перед правом. Це реалізується через принцип "правління через закони, а не через людей", який підкреслює верховенство права над суб'єктивною волею окремих осіб чи груп. Лібералізм визначає межі влади та функції держави, обмежуючи її втручання в життя громадян. Демократія, зі свого боку, акцентує увагу на розподілі влади як засобі запобігання її зосередженню в одних руках і захисту свободи. Другою засадою ліберальної демократії є принцип згоди і громадянського консенсусу, заснований на ідеї "суспільного договору". Ця концепція передбачає, що легітимність влади ґрунтується на добровільній згоді громадян, передати управління на законодавчій основі і Майкл Фріден у 1996 році визначив основні концепти лібералізму, серед яких ключову роль відіграють свобода, індивідуалізм, прогрес, раціональність, загальний інтерес, соціальність та обмежена і відповідальна влада. Вони формують ядро ліберальної ідеології, спрямованої на забезпечення автономії особистості, раціональний розвиток суспільства і баланс між індивідуальними свободами та спільним благом. Лібералізм підкреслює важливість верховенства закону і відповідальності влади перед громадянами. [8]

До суміжних концептів, які підтримують і доповнюють лібералізм, Фріден відносить демократію, рівність, права, державу, владу та власність. Водночас до периферійних ідей належать вільна торгівля, мультиетнічність,

націоналізм, повна зайнятість і соціальний захист. Ці концепти мають менший вплив на сутність лібералізму, але можуть бути інтегровані залежно від ситуації. Такий підхід демонструє багатогранність лібералізму, що пристосовується до різних суспільних і культурних умов. [8]

Ліберальна демократія поєднує принципи демократичного управління з акцентом на захист індивідуальних прав і свобод. В основі ліберальної демократії лежить ідея верховенства права, що означає, що навіть уряд поважає права громадян і діє в межах закону. Вибори у такій системі є вільними і справедливими, що дає можливість громадянам обирати своїх представників і брати участь у політичному процесі. Ці елементи забезпечують основу для розвитку стабільного і справедливого суспільства, в якому захищаються права кожного громадянина, а державна влада служить інтересам суспільства в цілому.

Ліберальна демократія не є результатом лише технічних або інституційних змін. Її стабільність і ефективність у довгостроковій перспективі залежать від підтримки та розуміння основних цінностей громадянами, таких як свобода, рівність, інклюзивність, повага до прав людини, а також від готовності активно брати участь у політичному процесі і захищати демократичні принципи.

Для розуміння ситуації в Україні. Країни Європейського Союзу та США дійсно мають більш розвинену політичну культуру, що забезпечує стабільність і стійкість до загроз, таких як популізм, завдяки багаторічному досвіду демократії та інституційної зрілості. В Україні ж демократія є значно молода, а її інститути - лише на стадії становлення, що робить країну вразливою до різних внутрішніх і зовнішніх загроз, серед яких популізм - одна з найбільших.

Слово «популіст» мало більш конкретне значення. Воно походить від суто лівої Народної партії (People's Party), яка виникла на Середньому Заході та Півдні США у 1890-х роках на тлі економічних потрясінь і глибокої нерівності. Журналісти, які знали латину, почали називати їх «популістами»

як скорочення, і ця назва закріпилася. Ці Популісти з великої літери відстоювали інтереси дрібних фермерів та найманих робітників, які вважали, що «грошова влада» — банки та промислові корпорації — захопила контроль над економікою, так і над урядом США. Партія виступала за націоналізацію залізниць, розпуск трестів і зміцнення профспілок. Однак їхній лівий радикалізм іноді перетворювався на параною: для пояснення соціальних проблем вони посилялися на «всесвітню змову проти людства», організовану плутократичною елітою. [2]

Отже, історичні Популісти були прикладом політичного руху, який прагнув боротися за економічну справедливість і захист прав простих громадян, таких як фермерів і робітників, у часи значних соціальних та економічних криз. Водночас їхня ідеологія, хоча й ґрунтувалася на прогресивних цілях, часто набувала крайніх форм, підживлених теоріями змов. Це свідчить про те, як соціальна нерівність та суспільне невдоволення можуть породжувати як конструктивні, так і деструктивні політичні ідеї.

На іншому боці планети, у Російській імперії, виникає власний рух популістів - народників. Народництво стало виразом прагнення інтелігенції до соціальної справедливості, рівності та захисту селянства, яке вважалося головною опорою нації. На відміну від західного популізму, орієнтованого на демократичні механізми, російські народники відстоювали ідею прямої дії, часом навіть революційними методами. Їхньою метою було «йти в народ», пробуджувати його свідомість і сприяти побудові суспільства на принципах колективізму та селянської общини. [3]

Цей рух також мав свої суперечності: від ідеалізму і романтизації селянського життя до радикальних форм боротьби, які не завжди знаходили відгук у суспільстві. Народники стали важливим етапом у розвитку соціалістичних ідей в Російській імперії, впливаючи на подальші політичні події в регіоні.

У 1954 році американський соціолог Едвард Шілс у своїй статті запропонував визначати термін «популізм» як антиелітаризм. Це визначення

стало одним із центральних у розумінні популізму, підкреслюючи його основну рису — протиставлення «народу» та «еліти». Завдяки такому підходу популізм здатний поєднуватися з будь-якими політичними ідеологіями — від ультралівих до ультраправих, що робить його універсальним явищем в політиці. [3]

Завдяки такому підходу популізм розглядається не як окрема ідеологія, а як політичний стиль або риторика, яка протиставляє «народ» і «еліту». Таким чином, популізм може поєднуватися з будь-якими політичними поглядами - від ультралівих до ультраправих. Головним об'єднувальним фактором для різних форм популізму є прагнення мобілізувати суспільство через апеляцію до простих людей і критики еліт, незалежно від того, якими є конкретні соціальні чи економічні вимоги.

"популізм – це окреслення, яку люди чи організації рідко вибирають самі. Натомість його приписують іншим, найчастіше з негативною конотацією" [39, с 2]

Популізм, хоч і став популярним і часто вживаним терміном у політичному та медійному дискурсах останніх десятиліть, залишається поняттям із розмитими й неузгодженими значеннями. Це частково пояснюється розривом між самоідентифікацією рухів і їхньою зовнішньою категоризацією. Популізм рідко використовується самими суб'єктами для опису власної діяльності. Натомість цей термін частіше застосовують до інших, часто з негативною конотацією. Більшість ліберальних авторів вважають популізм загрозою для демократії, оскільки він може підривати інститути та верховенство права. Водночас деякі ліві інтелектуали бачать у популізмі потенціал для вдосконалення демократії через вирішення проблеми відчуження певних частин суспільства від участі у владі. [35]

"залежно від його виборчої влади та контексту, в якому він постає, популізм може бути або загрозою, або корекцією демократії" [39, с 79]

Популізм є складним і неоднозначним поняттям, якому бракує чіткості і зрозумілості. Дослідники наголошують на значній варіативності явищ, що їх

вважають популістськими у різних частинах світу. Популізм охоплює широкий спектр конкретних випадків - політичних партій, ідеологій, рухів та лідерів, що ускладнює їх підведення під спільний знаменник. У порівняльній літературі переважає консенсус, що популізм є мінливим, залежить від конкретних обставин та культурно залежним явищем, яке часто змінюється залежно від місця та часу. Сьогодні термін "популізм" зазвичай використовується і сприймається негативно, позначаючи і засуджуючи явища, які відхиляються від загальноприйнятих норм, усталених доктрин чи «політичної нормальності». Популізм нерідко розглядають як загрозу стабільності чи виклик існуючим політичним порядкам, що підкреслює його конфліктний і суперечливий характер у сучасному дискурсі. [41]

Популізм справді є складним та багатозначним явищем, яке в певних випадках може бути частиною нормального функціонування демократичної політики.

Важливо, що популізм не обов'язково є антиполітикою або відмовою від демократії. Він «вписаний у структуру представницької демократії», оскільки вимагає від політичних інститутів підзвітності та легітимності. У демократичному контексті популізм може бути інструментом, який висловлює незадоволення громадян або стимулює громадську активність, прагнучи змінити політичний порядок.

Отже, популізм не є чимось однозначно негативним або антидемократичним. Він часто є реакцією на відчуття відчуження або ігнорування з боку традиційних політичних еліт, а тому може бути важливою складовою процесу забезпечення демократичної легітимності в сучасному суспільстві.

2.1 Теоретичні засади феномену політичного популізму

Основні підходи до вивчення популізму можна поділити на кілька напрямків, кожен з яких по-різному аналізує це явище, враховуючи його складність і ситуативність. Вчені трактують популізм як ідеологію,

політичний стиль, рух або навіть як соціальне явище. І. Кіянка виділяє три основні групи робіт, які підходять до вивчення популізму. Перша група досліджень зосереджена на тому, як популізм впливає на розвиток політичних систем. Це питання розглядали як закордонні, так і вітчизняні вчені. Праці таких авторів, як І. Берлін, Е. Геллнер, А. Валіцкі та Г. Іонеску, стали основою для вивчення популізму в контексті політичних систем. В останні роки важливими стали праці К. Мадде, П. Таггарта, І. Мені та І. Сореля, які допомогли розвинути нові погляди на популізм у сучасних умовах. [4]

Ісаїя Берлін був великим прихильником плюралізму, тобто ідеї, що різноманітність культур, ідеологій і способів життя є важливою складовою людського існування. Він виступав проти універсалістських ідеологій, які прагнуть нав'язати єдине бачення або модель організації суспільства. Часто наголошував на важливості ліберальних принципів - таких як захист індивідуальних прав і свобод, а також обмеження влади держави. [50]

Ернест Геллнер був однією з ключових фігур у розвитку теорій націоналізму, його підхід до цього явища може бути корисним для розуміння популізму. Популізм в сучасну епоху правого спрямування, часто використовує націоналістичні мотиви, звертаючись до ідеї «справжнього» народу і «еліти», які стоять на шляху до відновлення національної гідності та ідентичності. [51]

Праці Гіце Іонеску залишаються впливовими в галузі політичних наук, соціології та порівняльної політики. Його внесок у розуміння популізму було широко визнано, і його роботи цитуються в дослідженнях політичної поведінки, партійних систем та аналізу популістських партій у Східній Європі. Його роботи особливо важливі в контексті посткомуністичних трансформацій країн Східної Європи. [51]

Анджей Валіцкі залишив важливий внесок у вивчення популізму, політичних ідеологій і соціальних рухів, зокрема в контексті Східної Європи. Його роботи дозволяють зрозуміти механізми популістських мобілізацій і

надають важливу основу для порівняльного аналізу політичних рухів у різних країнах. [51]

Ще одну групу науковців можна виділити, які досліджували теоретико-методологічні складові, у яких автори розкривали природу популізму, який розглядається як розвиток суспільства та демократії. У цих роботах описують основні категорії, які використовуються для опису популізму, досліджується його специфіка, структура та принципи. Аналізуються ідеї популізму та їх практичне значення в контексті соціальних, політичних та економічних процесів. [4]

Т. Кузьо звертає увагу на те, що популізм у пострадянських країнах часто пов'язаний із харизматичним лідерством і антиелітарною риторикою, яка спрямована на критику корумпованої влади та бюрократії. Він також досліджує, як економічні та соціальні кризи сприяють зростанню популярності популістів, підкреслюючи ризики для демократичного розвитку та політичної стабільності. [54]

Роботи А. Романюка фокусуються на теоретичних аспектах популізму, зокрема на його визначенні, структурі та функціонуванні в сучасному суспільстві. Вони можуть охоплювати також дослідження політичної культури, соціальних рухів, а також аналіз ролі популізму у розвитку демократичних процесів. [55]

Третя група досліджень досліджувала саму методологію популізму. У цих роботах аналізуються специфічні методи популістського маніпулювання в політичному контексті. [4]

М. Дем'яненко аналізував популізм як результат політичної комунікації, а також розробив методологічні засади для вивчення популізму як соціально-політичного явища. Він розглядав популізм як інструмент, що може бути використаний для маніпулювання суспільною думкою, водночас вказуючи на його потенційну роль у вирішенні кризових ситуацій у політиці. [56]

С. Мигаль мав думку що популізм має свою філософську основу, і цією основою є філософія прагматизму. популізм дійсно дієвий і його стратегії

відзначаються ефективністю в практиці. Популізм, з його прагненням до реалізації інтересів більшості, може бути зрозумілим через призму прагматизму, популізм орієнтується на досягнення практичних результатів для більшої частини населення, здебільшого через прості, зрозумілі меседжі і стратегії. [57]

Гострі дискусії точаться над питанням являється популізм допомогою чи загрозою ліберальним демократіям. Є різні погляди на це питання, багато залежить як дослідники сприймають вплив популізму на ліберальну демократію. Важливим є конкретна ситуація в якій використовується популізм, а не лише теорія. За першою теорією, популізм не є антагоністом демократії, а скоріше її корекцією. Він зв'язує еліти з народом, допомагає елітам не забувати ким вони були обрані до влади та чий інтереси повинні захищати. Популізм коригує такі процеси, коли еліти забули про потреби народу. Такої аргументації притримується наприклад Гільєрмо Ардиті, який вважає, що популізм може бути реакцією на соціальні та політичні нерівності, що виникають у ліберальних демократіях, де еліти та інститути прагнуть зберегти свої інтереси, нехтуючи потребами населення. Ардиті стверджує, що популізм може виконувати важливу роль у виправленні криз репрезентації в ліберальних демократіях. З іншого боку, ряд теоретиків вважає популізм серйозною загрозою для ліберальної демократії. Так, згідно з теорією, запропонованою такими дослідниками, як Мюллер та Урбінаті, популізм є явищем, яке не лише критикує, але й активно руйнує демократичні інститути. Урбінаті розглядає популізм як серйозну загрозу для репрезентативної демократії, зокрема через його вплив на різноманіття політичних сил, правосуддя і свободу медіа, що може перешкоджати нормальному функціонуванню демократичних інститутів. [41]

Ліберальна демократія має на меті захистити людину і меншини від «тиранії більшості» - небезпекою є те що більшість може приймати рішення, які порушують права меншості. Це забезпечується через низку принципів і інститутів, серед яких: Одним із основних елементів ліберальної демократії є

поділ влади на три гілки – виконавчу, законодавчу та судову. Це дозволяє забезпечити баланс між різними гілками влади і запобігає концентрації влади в руках однієї з них. У ліберальній демократії закон є вищим за будь-яку політичну силу чи владу. Ліберальна демократія не тільки гарантує права більшості, але й забезпечує права меншостей, надаючи їм правову охорону. Захист прав різних груп є важливою складовою ліберальної демократії. Це можуть бути права мовних, етнічних, сексуальних меншин або інших вразливих груп, які можуть бути піддані дискримінації або обмеженню своїх прав більшістю. Роберт Б. Талисс вказує, що ліберальна демократія не просто дає можливість більшості приймати рішення, але й обов'язково створює правові рамки, які захищають меншини від потенційного гніту з боку більшості. Тому ліберальна демократія є одночасно системою, що підтримує народовладдя, і гарантує захист прав усіх індивідів, навіть у випадку, коли їхні погляди чи інтереси не збігаються з поглядами більшості. Популізм якраз своєю опорою бачить більшість, маючи таким чином загрозу ігнорування потреб та прав меншості. [41]

Теорії Талисс про ліберальну демократію підкреслюють важливість балансу між правами більшості та захистом прав меншин, оскільки тільки такий підхід може забезпечити справедливу, стабільну та функціонуючу демократичну систему.

Правління більшості несе ще і виборчі загрози, переходом до «неліберальної демократії». Адам Пшеворский наголошував демократія - це просто система, в якій політики програють вибори і залишають свою посаду, коли це диктується правилами гри. [59] В такій системі головним критерієм демократичності є можливість змагання на виборах та участь громадян у виборчому процесі. Електоральна демократія не обов'язково включає в себе інші важливі аспекти демократичного устрою. Відмінно від електоральної демократії, **ліберальна демократія** акцентує на необхідності забезпечення прав і свобод громадян, а також дотримання принципів верховенства права, незалежності судів, свободи медіа та захисту меншин. [41]

Ліберальна демократія не зводиться лише до процедури виборів, а враховує якість цих виборів, свободу громадян висловлювати свою думку, участь у політичному житті, а також наявність інститутів, які можуть обмежувати зловживання владою. Ларри Даймонд який вважає, що ліберальна демократія повинна включати в себе базові права та свободи, не обмежуючись лише виборчим процесом. [58]

Модель, що визначає демократію як лише систему виборів по колу, пояснює, чому популізм асоціюється з «неліберальною демократією» - формою, де вибори є, але бракує гарантій прав і свобод. Це підкреслює значення комплексних моделей ліберальної демократії, які включають захист прав індивідів і меншин, а також механізми стримувань і противаг. Відхід від цих принципів загрожує стабільності демократії, навіть якщо країна формально залишається демократичною. Таку загрозу ми бачимо на прикладі недавніх виборів в Грузії. Перемога правлячої коаліції, з неможливістю їх оскарження та без врахування прав громадян, що привело до кризи і масштабних заворушень.

Ще однією моделлю є те що популізм важаться вбудованим в демократію і є її складовою частиною. Вони рухаються поруч, з можливістю позитивної взаємодії. Це розуміння дає можливість інтерпретувати популізм як ідеологічну реакцію на певну соціальну чи політичну нерівність, яка з'являються в рамках демократичної системи. У такому контексті, популізм виступає як механізм корегування, який намагається повернути «справжнє» народовладдя, часто маніпулюючи базовими демократичними принципами. Одна з таких теорій, належить М. Кенован, яка визначає популізм як явище, що відсилає до основоположних ідеалів ліберальної демократії, зокрема до народного суверенітету. [41]

Підхід М. Кенован підкреслює, що популізм є не лише реакцією на кризи в демократії, а є необхідним в певній мірі, який викриває недосконалості та виклики ліберальних демократичних систем. Проте надмірне спрощення політичних процесів і ідея повернення суверенітету народу через популістські

рухи можуть призвести до порушення демократичних принципів та навіть загрози для демократії в цілому.

Популізм може бути складним для оцінки, оскільки він має як позитивні, так і негативні аспекти в контексті демократії. Популізм, в певному сенсі, є невід'ємною частиною демократичних систем, оскільки він апелює до широких мас людей, прагнучи виразити їхні інтереси та потреби. Популістські рухи часто виникають, коли громадяни відчують, що їхній голос не чується або не враховується еліти. Це може сприяти більшій політичній участі і залученню людей до політичних процесів.

Однак популізм може ставити під загрозу ліберальні цінності, такі як права меншин, інституційна стабільність і верховенство права. Популістські лідери часто використовують риторику більшості, що може призвести до ігнорування або навіть порушення прав меншості. Коли політика зводиться до «волі народу», це може призвести до тиску на демократичні інститути і викликати загрози правам людини.

Популізм орієнтується на підтримку більшості, що може загрожувати рівновазі між різними соціальними групами. Якщо більшість починає домінувати і ігнорувати потреби меншин, це може призвести до соціальних напружень, конфліктів і навіть послаблення соціальної згуртованості.

П. Таггарт, британський політичний теоретик, який спеціалізується на вивченні популізму, також має своє бачення щодо причин появи популістичних рухів. Він визначає популізм як явище, яке постає в результаті низки соціальних, економічних та політичних процесів, і вказує на кілька ключових факторів, що сприяють його виникненню. П. Таггарт підкреслює, що популізм є відповіддю на політичну і соціальну кризу, яка виникає через розрив між елітами та народом, а також через неспроможність існуючих політичних інститутів ефективно реагувати на потреби громадян. Це явище може бути як реакцією на кризу легітимності, так і спробою знайти прості відповіді на складні сучасні проблеми. [5]

Дослідження популізму характеризується основною тенденцією яку виділяє П. Таггарта, полягає в тому, що існують спільні риси для популізму, і що визначення цих спільних рис дозволяє створити універсальний підхід до популізму. Популізм, як ідеальний тип, має п'ять характерних рис.

Перша характеристика популізму полягає в тому, що він є вороже налаштованим до представницької політики. Це означає, що популізм не обов'язково виникає лише в умовах інститутів або ідей представницької політики, але він може стати політичною силою лише за умови існування таких інститутів. Популісти часто розчаровані складністю процедур представницької політики, і тому вони схильні виступати за більш прямі форми демократії, такі як референдуми, або за більш авторитарні форми управління. [5]

Друга характеристика полягає в тому, що популісти зазвичай ототожнюють себе з якимось «серцем нації» – ідеалізованою концепцією спільноти, яку вони представляють. Цей «народ» для популістів є продуктом уяви і зазвичай включає в себе уявлення про втрачений «добрий» світ минулого, який був простим, чистим і не зараженим сучасними політичними чи соціальними проблемами. Такий образ «серця» або «центру» нації служить для популістів основою їхніх політичних вимог. [5]

Третя характеристика популізму полягає в тому, що він не має чітко визначених основних цінностей. Це пояснюється тим, що концепція «серця нації» може бути дуже різною в залежності від того, хто є популістом і в якому контексті він діє. Тому популізм часто поєднується з іншими ідеологіями, такими як ліві чи праві політичні погляди, і може бути використаний в дуже різних формах — від революційного до реакційного. [24]

Четверта характеристика полягає в тому, що популізм часто є реакцією на кризу, яка створює відчуття незадоволення у суспільстві. Це може бути економічна криза, соціальна нерівність або моральне занепад, і популістські рухи часто використовують ці кризові ситуації для мобілізації своїх підтримуваних і формулювання альтернативних рішень. [65]

Здається, ми живемо в популістські часи. Наслідки глобальної фінансової кризи все ще відчутні, епідемії (зокрема COVID-19), імміграційна криза, війна в Україні та на Близькому сході, також є такі показники, що ми переживаємо кризу довіри до демократії, оскільки членство в політичних партіях різко скорочується, а громадяни стають все більше розчарованими в глобальній політиці. Ненависть, лють і обурення, спрямовані на членів «еліти» - будь то банкіри, бюрократи з Брюсселя, політики провідних партій чи культурні війни в газетних статтях, з вимогами звільнень, ув'язнень чи навіть революцій, щоб змінити існуючий порядок. Час ідеальний для хитрих політиків, які можуть ефективно говорити від імені «народу», щоб отримати великі політичні вигоди. Протягом останніх двох десятиліть - особливо за останнє десятиліття популісти по всьому світу потрапляли в заголовки новин. Іншими словами, популізм повернувся - і повернувся і він став ще більш сильним і впевненим у собі. Те, що колись вважалося феноменом на межі або явищем минулого століття, тепер є сталим елементом сучасної політики по всьому світу.

П'ята характеристика полягає в тому, що популізм має тенденцію до самознищення або самообмеження. Оскільки популізм зазвичай є реакцією на кризу, то він часто є тимчасовим і не здатен тривати надовго, оскільки складно утримувати рухи, які є такою сильною реакцією на конкретні умови. Крім того, популісти часто спираються на харизматичних лідерів, чия популярність зменшується після того, як лідер залишає сцену. Через це популізм має короткий термін служби і не може легко інституціоналізуватися в довгостроковій перспективі. [5]

Усі ці п'ять характеристик популізму підкреслюють, що популізм - це явище, яке існує, як правило, в періоди змін, криз і нестабільності. Хоча популізм важко визначити однозначно через його гнучкість, він є важливим показником здоров'я представницької демократії, оскільки часто виникає в моменти, коли народ втрачає довіру до політичних інститутів, мірячи про часи минулого коли життя було кращим, людина була здоровіша та молодша, не

мала ні яких проблем. Ще одною рисою є наявність харизматичного лідера, здатного до публічних різких виступів перед натовпом.

Популізм у цей час має нові форми завдяки розвитку медіа і технологій. Ми живемо в епоху фейків. Лідери, які використовують соціальні мережі, мають можливість безпосередньо звертатися до своїх прихильників, обминаючи традиційні медіа. Цей процес взаємодії з електоратом дає відчуття «безпосереднього» контакту з народом, що підсилює образ лідера як представника справжнього голосу людей.

Таке середовище дозволяє популістам не тільки мати політичний успіх, а й зуміти закріпити свою позицію в глобальній політиці. У свою чергу, це змушує нас переглянути, що саме ми маємо на увазі під поняттям «демократія», коли вона все більше стає полем боротьби між «народом» і «елітою», і чи може сучасний популізм бути частиною демократичного процесу або ж загрозою для нього.

Майкл Фріден є одним із тих дослідників, які активно аналізують популізм як політичний феномен, вивчаючи його ідеологічну суть та роль у сучасній політиці. Важливим є його підхід до популізму як до "модульної ідеології", що здатна взаємодіяти з іншими ідеологічними формами. Популізм, згідно з підходом Майкла Фріда, є «ідеологією з тонким центром», яка не має чітко визначеної ідеологічної структури. На відміну від "ідеологій з товстим центром" або "повних" ідеологій (наприклад, фашизм, лібералізм, соціалізм тощо). Його концептуальна обмеженість робить його здатним адаптуватися до різних ідеологічних контекстів, що дозволяє йому набувати різних форм залежно від того, як основні ідеї популізму - народ, еліта і загальна воля - взаємодіють з іншими політичними концептами. Популізм не є самостійною та завершеною ідеологією, а скоріше набором ідей, що комбінуються з іншими, відповідно до конкретних політичних ситуацій. Це дозволяє популізму бути гнучким і пристосовуватися, але одночасно робить його відсутнім в чітких ідеологічних мажах. [11]

Як зазначає Бен Стенлі, "немає популістської міжнародної організації; немає канону ключових популістських текстів чи календарів значущих моментів; і ікони популізму мають локальну, а не універсальну привабливість". [11 с 584] Бен Стенлі вважає популізм є не однозначною ідеологією, а скоріше політичною стратегією, що змінюється залежно від контексту. Його підхід дозволяє краще зрозуміти, чому популізм може бути різним у різних країнах і культурних середовищах, і чому він не має єдиного глобального виразу.

Багато науковців звертали увагу на популізм є явищем, яке складно оцінити однозначно, оскільки його прояви залежать від конкретної політичної ситуації, культури та соціальних умов. Популізм не має чітко визначеної ідеологічної приналежності, і його риси можуть змінюватися в залежності від ситуації.

Популізм, як політичне явище, тісно пов'язаний з кризовими ситуаціями або відчуттям соціального, економічного чи політичного дискомфорту в суспільстві. У часи криз або несправедливості, популістські рухи часто знаходять підтримку серед людей, які відчують, що традиційні еліти не відповідають на їхні потреби.

Популізм не має постійної ідеологічної основи, і тому може поєднувати елементи різних політичних течій. Наприклад, популізм може мати ліві або праві нахили, в залежності від того, які соціальні групи він намагається залучити, які ідеї він виражає, і хто є його головними опонентами. Це дозволяє популізму адаптуватися до різних політичних умов і бути політично гнучким.

Важливим є дослідження цифрового популізму, який використовує спрощені повідомлення та маніпуляції фактами в електронній мережі, які в взаємодії з популізмом дають ефект для політиків. Вони маніпулюють реальністю і використовують спрощення повідомлень для залучення прихильників, що ставить під загрозу стабільність демократичних систем. Важливість критичного мислення в умовах переходу до цифрових медіа, де спрощення інформації та емоційна насиченість стають основними засобами

комунікації. Це призводить до поверхневого сприймання інформації, поляризації суспільства і зниження здатності до глибокого аналізу ситуації. Поширення швидких кліків та маніпуляцій із реальністю підвищує ризик дезінформації. Важливими заходами є розвиток медіаграмотності серед громадян і створення етичних стандартів для медіа, щоб захистити демократичні процеси від негативних впливів цифрових медіа. [53]

Риси популізму: Серед основних характеристик популізму можна виокремити такі:

- **Протистояння елітам:** Популісти зазвичай виступають проти політичних, економічних або культурних еліт, яких вважають відстороненими від потреб «простих людей».
- **Кризова ситуація:** Популізм часто з'являється на тлі соціальних, економічних або політичних криз, коли люди шукають швидких рішень для своїх проблем.
- **Харизматичність лідера:** Популістські рухи зазвичай мають яскравих, харизматичних лідерів, які вмотивовані і здатні мобілізувати маси. Цей лідер часто виступає як беззаперечний авторитет, символ єдності та рішучих дій.
- **Незрозумілі або розмиті цінності:** Популізм часто тяжіє до простих, емоційно заряджених меседжів, що можуть бути без чіткої ідеологічної основи, але дуже привабливі для широких мас. Це дає можливість звертатися до різних соціальних груп, які можуть мати різні політичні уподобання.
- **Швидкі рішення проблем:** Популістські лідери часто пропонують прості, швидкі рішення складних проблем, що приваблює людей, які хочуть швидких змін, але можуть не брати до уваги можливі наслідки таких рішень.

Популізм можна порівняти з конструктором, який збирається з різних елементів і формує унікальний тип політики. Цей конструктор може включати елементи націоналізму, закликів до соціальної справедливості,

антикорупційних настроїв, економічного популізму та інших компонентів, залежно від ситуації і потреб певної країни чи суспільства. А головне що виконання цих елементів не є обов'язковим, головне сам процес, коли ви обіцяєте швидке рішення і маєте після підвищення рівня підтримки.

Популізм не є статичним чи фіксованим явищем. Його риси можуть змінюватися в залежності від контексту, і він може мати різні політичні форми в залежності від конкретних обставин. Завдяки своїй гнучкості та здатності адаптуватися, популізм залишається важливою частиною сучасної політики, здатною як мобілізувати маси, так і викликати значні політичні зміни.

Він не стійки в багатьох обставинах, його легко роздути, але важко втримати той рівень довго. Він швидко руйнується, коли ті швидкі обіцянки треба виконувати, приходиться поспішати, а це приводить до похибок, незручних ситуацій. А харизматичність лідера вже не допомагає. Популісти можуть себе змінювати один за одним, особливо ще повністю до кінця не сформованих ліберальних демократія. Це є важливою характеристикою популістичних рухів, яку варто враховувати в контексті оцінки політичну ситуації в Україні, де ліберальна демократія ще повністю не сформувалася до кінця.

Висновки до РОЗДІЛУ 1

Феномен політичного популізму є багатограним явищем, але досі не зрозумілим, дослідники досі висувають різні теорії. Популізм базується на апеляції до «волі народу», ворожості до еліт і простих рішеннях складних проблем. Він може проявлятися як у лівих, так і в правих політичних рухах, залежно від соціально-економічної ситуації в країні. Популізм часто ставить під сумнів традиційні інститути ліберальної демократії, що може призводити до їх ослаблення або позитивної трансформації залежно від стану демократії. Зокрема, популістські лідери можуть маніпулювати демократичними механізмами, підриваючи принципи верховенства права, стримувань і

противаг, а також прав і свобод меншин. Разом вони можуть дати поштовх елітам для змін та реформ.

Ліберальна демократія, зі свого боку, ґрунтується на дотриманні прав людини, забезпеченні свободи слова, плюралізму думок і інституційній стабільності. Однак її вразливість перед популізмом полягає в тому, що популістська риторика може використовувати демократичні механізми для концентрації влади і підриву фундаментальних цінностей.

Популізм є складним і багатограним феноменом, який не має чіткої ідеології. Популізм здатен мобілізувати широкі маси та підвищити політичну участь, однак його надмірне спрощення процесів і концентрація на волі більшості часто призводять до ігнорування прав меншин, послаблення інституцій і підриву демократичних цінностей. Як показують підходи М. Кенована та П. Таггарта, популізм є реакцією на кризи в ліберальних демократіях, але його неконтрольований вплив може стати загрозою для стабільності та повноти демократичних систем.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКИ ПОЛІТИЧНОГО ПОПУЛІЗМУ В СУЧАСНИХ ЛІБЕРАЛЬНИХ ДЕМОКРАТІЯХ.

2.1. Передумови становлення політичного популізму: фактор лідера

У подальшому ми зосередимося на становленні таких політичних діячів як Дональд Трамп, Роберт Фіцо, Марин Ле Пен. Наразі в науковому дискурсі зазначені політичні лідери відносяться науковцями як до політиків, які просувають популістичну ідеологію. [60] [61]

Харизматичність лідерів у популізмі є однією з ключових характеристик, яка сприяє мобілізації мас і зміцненню довіри до популістичних рухів. Популістські лідери часто мають особливу здатність апелювати до емоцій людей, створювати образ «рятівника» народу та формувати прямий, майже персональний зв'язок із суспільством. Їхня харизма допомагає згуртовувати прихильників навколо ідей боротьби проти еліт і захисту «справжніх інтересів народу».

Формування політичного лідера пропонуємо розглянути через призму становлення їх політичної кар'єри.

Дональд Трамп – поєднує в собі ролі успішного бізнесмена, телевізійного шоумена та президента США. Він народився в Квінз-Нью-Йорку в 1946 році в родині Мері Енн Маклеод, шотландської іммігрантки, і Фреда Трампа, сина німецьких іммігрантів. Дональд був четвертим із п'яти дітей. Його батько мав компанію з нерухомості, яка займалася будівництвом житла навколо Нью-Йорка. Дональд приєднався до сімейного бізнесу після школи і став його президентом у 1971 році, перейменувавши компанію в The Trump Organization. [12]

У 1980-х роках The Trump Organization інвестувала в кілька великих проектів нерухомості в Нью-Йорку, включно з манхеттенським хмарочосом Trump Tower. Трамп незабаром став відомим бізнесменом, чому допомогла його книга «Мистецтво укладати угоди». У 1988 році журнал Forbes оцінив його статки в 1 мільярд доларів. Однак згодом у податкових деклараціях,

отриманих New York Times, було виявлено, що Трамп втратив понад мільярд доларів у період з 1985 по 1994 роки, а кілька його бізнесів згорнули або були продані, як-от авіакомпанія Trump Shuttle. Трамп кілька разів з'являвся на екрані, зокрема у фільмах «Свіжий принц із Бель-Ейр» і «Сам удома 2». Однак фільм «Учень», у якому він був ведучим з 2004 по 2015 роки, зробив Трампа відомим ім'ям. [12]

Багато політичних експертів не сприйняли серйозно кандидатуру Трампа на пост президента в червні 2015 року. Але через рік він виграв номінацію від Республіканської партії, щоб протистояти демократці Гіллари Клінтон, колишньому держсекретарю США та дружині колишнього президента Білла Клінтона. Вона була фаворитом на перемогу в день виборів і отримала на три мільйони голосів більше, але Трамп здобув несподівану перемогу, вигравши такі ключові штати, як Флорида, Мічиган і Пенсільванія. [61]

Трамп не зосереджувався на виграші всіх голосів, а натомість ставив пріоритет на здобуття необхідної кількості голосів виборців у колегії виборників. Він націлювався на конкретні штати, де мав більші шанси виграти делегатів, замість того, щоб витратити зусилля на штати, де Хіллари Клінтон ймовірно виграла б через велику різницю в голосах. Кампанія Трампа використовувала передову аналітику даних, зокрема скандальну Cambridge Analytica, для поділу виборців на 30 категорій. Його команда створювала індивідуально орієнтовані повідомлення для кожної групи, базуючись на детальних даних, включаючи особисті уподобання. Цей підхід був більш ефективним і економічним, ніж традиційні опитування, пропонуючи персоналізовану рекламу та максимізуючи вплив повідомлень для кожної категорії виборців. Бред Парскейл, цифровий керівник кампанії Трампа, пояснив, як Facebook став потужним інструментом для націлювання виборців. Платформа не тільки досягала великої аудиторії, але й збирала цінні дані через взаємодію кожного користувача. Ці дані використовувалися для

вдосконалення і оптимізації стратегій кампанії, досягаючи «правильних» виборців з персоналізованими повідомленнями. [66]

Багато виборців Трампа відчували невпевненість щодо свого місця у світі, особливо через занепад традиційних промислових робочих місць і ослаблення профспілок. Це почуття відчуження стало важливим мотиватором голосування за Трампа, а не просто економічна скрута. Ця мотивація була посилена завдяки харизматичній риториці Трампа, та новітній роботі в соцмережах яка стала новим інструментом в передвиборчих перегонах.

Явка на виборах 2020 року була найвищою за 120 років. Після кількох днів підрахунку було підтверджено, що Джо Байден переміг у колегії виборців, за системою від штату до штату, яка визначає кандидатуру президента. Він також виграв народне голосування. [62]

Але Трамп стверджував без жодних доказів, що його обдурили з голосів, і в день, коли Конгрес мав затвердити перемогу Байдена, прихильники Трампа штурмували Капітолій США після того, як він виголосив промову в National Mall. Події того дня призвели до його другого імпічменту, незадовго до того, як він залишив посаду. [12]

На судовому процесі в Нью-Йорку колишнього президента визнали винним у фальсифікації ділових документів у справі про негласні виплати порнозірці перед виборами 2016 року. У травні 2024 року присяжні обговорювалися протягом двох днів, щоб винести обвинувальний вердикт.

Інші кримінальні процеси включають два, які стосуються його ймовірних спроб скасувати його програш на виборах 2020 року, і один про те, чи Трамп неправильно поведився з секретними документами, перевіз їх до своєї резиденції у Флориді. [12]

Після поразки на виборах 2020 року Трамп не залишив політичну арену і продовжував бути важливою фігурою в Республіканській партії. Вже в 2022 році він почав активно готуватися до можливого повернення на посаду президента. У 2023 році він оголосив про свій намір знову балотуватися в президенти на виборах 2024 року, підтверджуючи свою популярність серед

консервативних виборців, а також використовує свою риторику "Make America Great Again".

Цей слоган повністю відображає символ популізму, по-перше протиставлення еліти яка на його думку завела країну в кризу, народу який нічому не винний, який відчували себе забутими політичними та економічними елітами США. По друге він апелює до ностальгії за минулим коли ціну були нижчі і життя було яскравішим. Така ідеалізація минулого є типовою для популістських рухів, які часто використовують уявлення про "краще минуле", щоб мобілізувати підтримку. Це апеляція до волі народу, який своїм голосом може повернути минуле, повернути країну американцям, які будуть господарями в своїй країні.

Дональд Трамп виграє на виборах 2024 року, це буде значним поверненням на політичну сцену США після його поразки на виборах 2020 року. Знову ставши президентом, Трамп, ймовірно, повернеться до своєї популістської риторики та політики, яку він просував під час свого першого терміну в 2017-2021 роках. Це передбачає низку важливих кроків і рішень, які можуть визначити не лише політику США, але й вплив на світову арену. [13]

Якщо говорити про Фіцо є типовим представником нової хвилі політиків-націоналістів-популістів. [63]

Він виріс у Топольчанах, маленькому містечку на заході Словаччини, у сім'ї водія навантажувача та робітниці магазину. Радянські танки розгромили чехословацький реформаторський рух, коли йому було три роки, і мало хто очікував зміни залізної хватки комуністичної партії на території тодішньої Чехословаччини в його ранні роки. У молодості Фіцо залишався в системі, проходив військову службу слідчим, отримав ступінь доктора філософії за дослідження смертної кари, а потім працював у юридичному відділі Словацької академії наук. [15]

Був членом Комуністичної партії до розпаду східного блоку, він отримав диплом юриста та вперше був обраний до парламенту в 1992 році безпосередньо перед чесько-словацьким розколом як член Партії

демократичних лівих, партії, до якої він приєднався після Оксамитова революція 1989 року. Протягом кількох років у 1990-х роках він служив урядовим агентом, який представляв Словацьку Республіку в Європейському суді з прав людини та Європейській комісії з прав людини. У 1999 році він став головою лівої націоналістичної партії «Smer» («Курс»), де з тих пір є провідною фігурою. [14]

Раніше Фіцо двічі обіймав посаду прем'єр-міністра, з 2006 по 2010 рік і знову з 2012 по 2018 рік, минулого року повернувся до влади на рекордний третій термін - незважаючи на безліч суперечок і скандалів в останні роки. [67]

Марін Ле Пен французька політична діячка, лідерка партії "Національне об'єднання" (Rassemblement National, RN), колишня Національний фронт (Front National).

Народилася у французькому містечку Неї-сюр-Сен. Є третьою дитиною у сім'ї фотомоделі та політичного діяча. Її батько Жан-Марі Ле Пен – відомий ультраправий політик, учасник бойових дій проти незалежності на той момент французьких колоній Алжиру та В'єтнаму у лавах Іноземного легіону. Після Другої світової неоднозначно висловлювався щодо політики фашистської Німеччини, за що отримував звинувачення в антисемітизмі та поширенні неонацистських поглядів. Особливо вплинув на дівчинку та її майбутню роботу теракт – коли Марін було вісім років, у їхньому будинку в Парижі вибухнула бомба. [16]

Після закінчення школи Марі Ле Пен вступила до Університету Пантеон-Ассас, де здобула ступінь магістра права, а наступного року – додатковий ступінь магістра кримінального права. У 1992 році вона отримала сертифікат юриста та до 1998 року працювала адвокаткою в Парижі. Потім вона приєдналася до партії свого батька, Жана-Марі Ле Пена, де обійняла посаду директорки з юридичних питань. У 2003 році Марі Ле Пен стала виконавчою віцепрезиденткою "Національного фронту". [17]

У 2004 році Марін Ле Пен успішно балотувалася до Європейського парламенту. З часом її авторитет у партії "Національний фронт" зростав, і вже

в 2007 році вона очолила президентську кампанію свого батька, Жана-Марі Ле Пена. Марін обіймала низку регіональних і муніципальних посад в уряді Нор-Па-де-Кале, а також забезпечила значний успіх "Національного фронту" на регіональних виборах 2009 року. Водночас вона намагалася змінити відверто неофашистський та антисемітський імідж партії, що був закладений її батьком, що призвело до погіршення їхніх стосунків. У 2015 році Жан-Марі Ле Пен був виключений з партії. [17]

У червні 2018 року Ле Пен оголосила, що Національний фронт змінить свою назву на "Національне об'єднання", очевидно намагаючись віддалити партію від її відверто неофашистського та антисемітського минулого. [18]

Перший тур президентських виборів був фактичним повторенням змагань 2017 року, оскільки Макрон і Ле Пен фінішували на перших двох позиціях і пройшли до другого туру. У другому турі Макрон знову переміг зі значним відривом; хоча Ле Пен визнала програш Макрону, вона швидко назвала результат «перемогою» своєї партії. Ле Пен набрала понад 40 відсотків голосів, що є значним покращенням її результатів у 2017 році та, безумовно, найсильнішим результатом серед кандидатів у президенти від Національного фронту/Національного об'єднання в історії партії. [18]

Ле Пен офіційно пішла з посади лідера Національного об'єднання в листопаді 2022 року, щоб присвятити свій час роботі в парламентській групі партії. Її змінив Джордан Барделла, більш стриманий, з кращою репутацією політик, її 27-річний протеже, який має привабити і покращити імідж партії серед молодих виборців.

За підсумками другого туру парламентських виборів у Франції (2024) на першому місці партія "Новий народний фронт", далі йде президентська коаліція Емманюеля Макрона "Разом!", на третьому місці – ультраправе "Національне об'єднання". [19]

Можемо виділити спільні риси цих діячів, які можуть свідчити про їх прихильність до популізму:

1. Шлях до політики Дональда Трамп виглядає як своєрідне перенесення бізнес-стратегії в політику. Він використовує свою бізнесову риторичку та образ "анти-еліти", щоб привернути увагу виборців середнього достатку, які почуваються покинутими глобалізацією та транснаціональними корпораціями. Таким чином, популізм Трампа є стратегічним кроком, спрямованим на боротьбу з системою, навіть якщо сам він є частиною цієї системи.

Марін Ле Пен також належить до еліти, але її риторика націлена на протест проти глобалізованої Європи, євроінтеграції та імміграції, що допомагає їй отримувати підтримку серед тих, хто відчуває, що їхня культура та національна ідентичність загрожують. Ле Пен позиціонує себе як захисниця "простих французів", хоча сама має зв'язки з політичною елітою, що дозволяє їй ефективно використовувати популістську риторичку для досягнення політичних цілей.

Роберт Фіцо, на відміну від попередників, походить із простого середовища, що робить його ще більш аутентичним у використанні популістських риторички. Його шлях до влади через соціал-демократичну партію і боротьба за права звичайних людей відповідають популістським принципам. При цьому Фіцо неодноразово підкреслював свою орієнтацію на національні інтереси Словаччини, виступаючи проти ліберальної міграційної політики Євросоюзу та глобалізму.

2. Хоча Трамп, Ле Пен і Фіцо мають різне соціальне походження, їхні політичні стратегії об'єднуються популістською риторичкою. Їхня здатність апелювати до людей з різних верств суспільства показує, що популізм не обмежується лише соціальним чи економічним походженням. Популістами можуть бути як багатії, так і люди з народу, оскільки все залежить від того, як політик використовує інструменти для досягнення своїх цілей. Важливою складовою є здатність маніпулювати настроями виборців та створювати образ "ворога" або "загрози", що потребує рішучих політичних змін.

3. Ці політики мають історію, пов'язану з судовими позовами та звинуваченнями, що додає складності їхнім образам і підтверджує, що вони часто не соромляться йти на порушення загальноприйнятих норм, аби досягти своїх політичних цілей.

Дональд Трамп був неодноразово замішаний у судових позовах і скандалах, що стосуються його бізнес-діяльності, заяв та висловлювань. Його звинувачення включають податкові шахрайства, фінансові порушення, маніпуляції з нерухомістю та численні суперечки щодо його поведінки під час президентських виборів. Наприклад, він був притягнутий до суду через несплату податків, а також через закиди у сексуальних домаганнях. [20]

Ле Пен, її батька та 25 колег, у тому числі діючих і колишніх французьких законодавців і депутатів Європарламенту, звинувачують у розкраданні державних коштів і змові. Схема, яка діяла з 2004 по 2016 рік, порушувала правила ЄС. У 2018 році Європарламент підрахував, що було розкрадено 6,8 мільйона євро. Марін Ле Пен завжди заперечувала будь-які правопорушення. [22]

Фіцо заслужив репутацію своїми тирадами проти журналістів, і у 2022 році йому було притягнуто кримінальну справу за нібито створення злочинної групи та зловживання владою. У 2018 році він і його уряд пішли у відставку після вбивства словацького журналіста-розслідувача Яна Куцяка та його нареченої. Куцяк повідомляв про податкові злочини та зв'язки з італійською мафією «Ндрангета», причетні до словацьких політиків високого рівня, включаючи помічника Фіцо. [15]

Попри звинувачення у зв'язках із мафією, корупції та політичному тиску, Фіцо ефективно використовує наративи про "політичні переслідування" для мобілізації своїх прихильників. Виборці сприймають його як "захисника" Словаччини від зовнішніх впливів, що дозволяє його партії зберігати стабільну підтримку навіть у складних умовах політичного клімату.

4. Виступаючи проти імміграційної політики, Трамп неодноразово робив заяви, що часто не відповідали фактам або були перебільшеннями, що

мало на меті створення образу "загрози" від мігрантів для безпеки громадян США. [21]

Ле Пен заявила на мітингу, що десять-п'ятнадцять місць у Франції, де мусульмани відправляють богослужіння на вулицях, є окупованою територією. «Для тих, хто хоче багато говорити про Другу світову війну, якщо мова йде про окупацію, то ми також могли б говорити про це (мусульманські молитви на вулицях), тому що це окупація території», - сказала вона на зустрічі в Ліоні. [23]

Такий підхід може мати короткострокові вигоди в плані мобілізації емоційних настроїв, однак він також може викликати критику і сумніви в його достовірності серед тих, хто звертає увагу на факти та логіку.

Узагальнюючи, діяльність і заяви Марін Ле Пен викликають як підтримку, так і гостру критику. Її риторика може бути ефективною для мобілізації виборців, які поділяють її погляди, особливо в питаннях ідентичності, національної безпеки та суверенітету. Однак такі підходи часто розпалюють суперечки та поляризують суспільство, викликаючи сумніви щодо етичності її дій та відповідності демократичним цінностям.

Ми бачимо три важливі політичні фігури, але знаходяться в різних країнах, на 2 континентах, США, Франція та Словаччина, походять з різних соціальних прошарків, це не заважає їм об'єднуватися в контексті спільних політичних ідей, зокрема популістських настроїв. Їхні походження різні, але риторика та політичні стратегії, які вони використовують, мають схожі риси.

2.2 Прояви популізму в діяльності політиків ліберальних демократій

Одним з перших проявів в політичній діяльності дослідники виділили те що популісти протиставляють собі політичні чи економічні еліти, які знаходяться столиці при владі, чи в інших країнах та впливають на життя в середні країни. На бюрократію, яка керує країною не правильно, вона занадто роздута чи занадто корумпована.

Популісти звинувачують політичні або економічні еліти в тому, що вони діють на шкоду "простому народу". Вони описують еліти як корумповані, віддалені від реальних потреб громадян або підконтрольні зовнішнім впливам (наприклад, міжнародним організаціям, таким як ЄС чи МВФ).

Бюрократія зображується як неефективна, неповоротка та схильна до корупції. Популісти пропонують "чистку системи" або її спрощення, що апелює до громадян, розчарованих у повільності та непрозорості державних структур.

Популісти критикують вплив міжнародних організацій і транснаціональних корпорацій, які вони часто описують як інструменти для придушення суверенітету держави. Наприклад, Марін Ле Пен і Роберт Фіцо часто звинувачують ЄС у втручанні у внутрішні справи своїх країн.

Популісти ідеалізують громадян, які живуть за межами столиці, часто зображуючи їх як справжніх представників нації. Міські еліти протиставляються "справжнім" людям із регіонів.

Такий підхід дозволяє популістам мобілізувати громадян, які відчують відчуження від існуючої політичної системи.

Однак критики зазначають, що після приходу до влади багато популістів самі стають частиною еліт, які вони критикували, не змінюючи суттєво корумповану чи бюрократичну систему.

Лівий популізм зосереджений на боротьбі народу проти еліт чи істеблішменту, прагнучи зменшити соціальні нерівності та відновити вплив громадян на політичні процеси. Це вертикальна політика, в якій низи суспільства, зокрема представники середнього класу та робітничі верстви, об'єднуються проти домінування верхівки - еліт, що контролюють економічні та політичні ресурси. Ліві популісти часто підкреслюють необхідність боротьби за соціальну справедливість, рівність і економічні права, виступаючи за націоналізацію стратегічних галузей, перерозподіл багатства та підтримку найменш захищених верств населення. Правий популізм, в свою чергу, спрямований не тільки проти еліт, а й проти «інших» груп, яких він вважає

загрозою для національної ідентичності та соціальної стабільності. Замість боротьби за соціальну рівність, праві популісти акцентують на збереженні традиційних цінностей і культурної ідентичності, зазвичай висуваючи звинувачення на адресу еліт у потуранні іноземним впливам або меншинам, таким як іммігранти, ісламісти чи афроамериканці. Такий популізм має триелементну структуру, бо поєднує боротьбу проти еліт, захист від «інших» та мобілізацію народних мас, що об'єднуються проти зовнішніх і внутрішніх загроз. [24]

Популізм не має єдиної ідеології чи чіткої соціальної бази. Це означає, що популістські рухи не зводяться до конкретних класів чи груп людей. Виборцями популістів можуть бути різноманітні категорії громадян – від робітників, крамарів, студентів, обтяжених боргами, до бідняків та представників середнього класу. Відсутність єдиної соціальної або економічної групи виборців робить популізм гнучким і здатним залучати людей з різними інтересами та проблемами. Ці рухи звертаються до широкої аудиторії, використовуючи загальні популістські меседжі про відновлення народного суверенітету та боротьбу з елітами. [24]

Дональд Трамп часто використовував фразу "осушити вашингтонське болото" ("drain the swamp") [25] під час своєї передвиборчої кампанії у 2016 році та впродовж президентства. Ця метафора відображала його обіцянки боротися з корупцією, привілеями еліт та впливом бюрократії у Вашингтоні. Трамп зобразив себе як аутсайдера, який виступає проти "глибокої держави" – концепції, згідно з якою невидимий і неререформований урядовий апарат нібито діє незалежно від обраних посадовців.

Трамп звинувачував політиків, які довго перебували у владі, в корупції та інтересах, що шкодять звичайним американцям. Його обіцянки включали скорочення державного апарату, зміни в регулюванні економіки та зменшення податкового тягаря.

Трамп намагався використати помилку, допущену президентом Джо Байденом, який назвав прихильників Трампа «сміттям», засуджуючи

расистський жарт, сказаний на мітингу кандидата від Республіканської партії в Нью-Йорку. Трамп долучив цей момент до своєї політичної стратегії, повернувся до основного меседжу, який він активно просував ще з моменту свого першого балотування в Республіканську партію майже десять років тому. Він акцентував на тому, що політична еліта країни ставиться до простих громадян з верховною зверхністю та презирством. «Ви не можете бути президентом, якщо ненавидите американський народ», – сказав Трамп на своєму мітингу, маючи на увазі Байдена та кандидата від Демократичної партії Камалу Гарріс. Цей меседж ще раз підтверджує центральну ідею популізму Трампа, зокрема його критику політичної еліти, яка, на його думку, не представляє інтереси звичайних американців і ігнорує їхні потреби. [26]

Адміністрація Трампа скоротила багато федеральних регуляцій, зокрема в екологічній та фінансовій сферах, але це викликало критику через можливі негативні наслідки. Трамп залучив до своєї адміністрації кількох представників істеблішменту та корпоративного сектору, що суперечило його передвиборчим обіцянкам. Деякі члени адміністрації Трампа самі опинилися в центрі корупційних розслідувань, що поставило під сумнів ефективність його підходу.

Дональд Трамп обіцяв боротися з впливом корпоративного сектору, але призначив до своєї адміністрації кількох представників великих компаній, зокрема: Стівена Мнучіна, екс-банкіра Goldman Sachs, на посаду міністра фінансів. Рекса Тіллерсона, колишнього генерального директора ExxonMobil, на посаду державного секретаря. Ці призначення суперечили його риториці "осушення болота" і посилили критику щодо зв'язків адміністрації з корпоративними інтересами.

Декілька високопосадовців адміністрації Трампа опинилися в центрі корупційних скандалів: Пол Манафорт, голова передвиборчої кампанії Трампа, був засуджений за фінансові злочини.

Дональд Трамп активно використовував риторику протиставлення іммігрантів під час своєї політичної кампанії 2016 року та впродовж свого

президентства. Він позиціонував імміграцію як загрозу економіці, національній безпеці та соціальному порядку США, що було важливою частиною його популістської стратегії. Він не відмовився від неї і в передвиборчих перегонах в 2024 році продовжуючи протиставляти виборцю проблему міграції.

Трампа обіцяв побудувати стіну на південному кордоні США, щоб зупинити нелегальну імміграцію. Він також заявляв, що Мексика заплатить за цю стіну, хоча це не було реалізовано. Під час виборів 2018 року Трамп регулярно попереджав про "каравани" мігрантів, які наближаються до кордону США, описуючи їх як загрозу та намагаючись мобілізувати підтримку своєї жорсткої політики. Трамп стверджував, що нелегальні іммігранти "крадуть" робочі місця у американців і знижують рівень заробітної плати. Він підтримував політику "купуй американське, наймай американців", спрямовану на скорочення імміграції та захист внутрішнього ринку праці. [27]

Така риторика сприяла мобілізації значної частини електорату, зокрема білих робітників без вищої освіти, які відчували економічну нестабільність. Водночас, це викликало обурення у правозахисних організацій, медіа та міжнародної спільноти, які звинувачували Трампа у ксенофобії та поширенні стереотипів.

Роберт Фіцо, лідер партії Smer-SD і прем'єр-міністр Словаччини, часто використовує риторику, яка перекликається з висловлюваннями Дональда Трампа. Він критикує Євросоюз за його централізовану політику, висловлюючи євроскептичні погляди, і активно використовує тему імміграції у своїх політичних кампаніях.

Після інцидентів за участю іммігрантів у новорічну ніч у Кельні Фіцо скликав прес-конференцію, на якій зробив наступну заяву: "Єдина можливість зменшити ризик повторення подій, подібних тим, які трапилися в Парижі й у Кельні, – це запобігти формуванню цілісної мусульманської громади у Словаччині. Ідея мультикультурної Європи провалилася, і природна інтеграція людей з іншим способом життя, з іншим мисленням, іншим

культурним багажем і насамперед іншою релігією нездійсненна. Ми не хочемо, щоб у нас у Словаччині сталося те ж, що відбулося в Німеччині, щоб хтось домагався наших жінок у громадських місцях". [29]

"Ми однозначно говоримо, що ви не можете наказати країні прийняти, у випадку Словаччини, до 300 мігрантів, про яких ви нічого не знаєте, або заплатити 20 000 євро за кожного, – заявив Фіцо під час прес конференції. Це не солідарність, це диктат". Він додав, що його партія "Курс – соціальна демократія" (SMER) і правляча коаліція Словаччини проголосують проти впровадження відповідних законів у парламенті країни. [28]

У цьому випадку ми спостерігаємо, як протиставлення місцевого населення мігрантам стає важливим інструментом у політичній риторичній популізмі, зокрема в контексті критики політики Європейського Союзу щодо міграції. Це маніпулювання темою мігрантів дозволяє політичним лідерам, таким як Роберт Фіцо, залучати підтримку серед консервативних виборців, які стурбовані можливими соціальними та економічними проблемами, що можуть виникнути внаслідок великої кількості мігрантів. Виступаючи на користь обмеження міграції та захисту національних інтересів, політик створює образ «зовнішньої загрози», що підсилює страхи населення і мобілізує електорат. Завдяки цьому можна уникати тем корупції та реального економічного становища країни, зосередивши увагу на інших менш важливих питаннях. Перенаправити невдоволення станом країни на інших, в цьому випадку ЄС.

Таке протиставлення дозволяє Фіцо позиціонувати себе як захисника національних інтересів, що в свою чергу сприяло його поверненню до влади. Він виступає як лідер, який бореться за стабільність та безпеку країни, використовуючи побоювання щодо наслідків міграційної політики ЄС для зміцнення своєї політичної позиції та здобуття підтримки серед виборців, для яких міграційні питання є одними з найважливіших.

Подібно до Трампа, Фіцо використовує риторичку страху щодо мігрантів. Він заявляв, що не дозволить створювати в Словаччині "мусульманські громади", та наголошував на нібито загрозах для культури і безпеки країни.

Його партія активно використовувала антимиграційну риторику у виборчих кампаніях.

Хоча Словаччина є членом Євросоюзу, Фіцо часто критикує європейські еліти за недостатню увагу до інтересів менших країн. Він позиціонує себе як захисника "звичайних людей" від диктату Брюсселя.

Симпатія до інших популістичних політиків та авторитарних режимів є спільною рисою політики як Дональда Трампа, так і Роберта Фіцо. Обидва лідери часто висловлювали підтримку авторитарним лідерам, зокрема Росії. На президентських виборах проросійська позиція Роберта Фіцо не принесла йому очікуваного успіху. Протягом 2014 року він активно критикував економічні та політичні санкції Європейського Союзу проти Росії, вважаючи їх шкідливими для економіки Словаччини та Європи в цілому. Він передбачав катастрофічні наслідки цих санкцій, однак, не наважувався ініціювати скасування санкцій у Брюсселі, що свідчило про його обережний підхід. Однак, оскільки наслідки санкцій не виявилися такими руйнівними, як він передбачав, Фіцо змінив свою риторику. У 2015 році він значно зменшив свою антисанкційну риторику і припинив активно висловлюватися на цю тему. Це свідчить про його прагматизм і готовність коригувати свою політичну позицію, зважаючи на реальні економічні та політичні обставини, що склалися після введення санкцій. [29]

Політика Фіцо не змінилася і тепер, він критикував постачання зброї Україні, а з приходом до влади 2023 році зовсім призупинив постачання зброї. Фіцо заявив, що підтримує лише гуманітарну допомогу, а найкращим рішенням для України вважає припинення бойових дій. Він також виступив проти нових санкцій ЄС проти Росії, наполягаючи на їхньому аналізі стосовно впливу на економіку Словаччини. Виходить з мирними ініціативами, про припинення війни, які суперечать інтересам України і Євросоюзу, членом якого Словаччина залишається.

Популістська риторику Фіцо допомогла його партії зберегти підтримку значної частини електорату, особливо серед виборців, незадоволених

глобалізацією та міграційними потоками. Також не найкращім економічним станом країни, враховуючи такі розвинені економіки Євросоюзу як Франція чи Німеччина. Однак, така позиція викликала критику з боку опонентів та міжнародної спільноти за провокування розколу в суспільстві та применшення важливості європейської солідарності.

Фіцо теж грав на темі пандемії Covid, яка запропонувала Фіцо нову можливість популізму, тоді як опитування (рейтинг) його партії були не високі. Він виступив з критикою Covid обмежень, протиставляючи населення тим хто ці обмеження водить. «Він став найвидатнішим політичним представником руху проти масок або вакцинації», — сказав Григорій Месежніков, політолог із Братислави. [15]

Хочу звернути увагу що Трамп теж скептично відносився до пандемії Covid, будучи її критиком. Роберт Фіцо демонструє схожий підхід до політики, як і інші популістські лідери: він активно заперечує свої попередні помилки, натомість, починає критикувати всіх, хто, на його думку, становить загрозу його політичній позиції. Це є характерною рисою популістської політики, де постійне заперечення та риторика протистояння елітам і опонентам. «Він запозичує в [Дональда] Трампа і буде робити і говорити те, що потрібно, беручи справа і зліва», – сказав Мілан Ніч, старший науковий співробітник Німецької ради з міжнародних відносин, незадовго до минулорічних виборів. «Він дуже вміло позиціонував себе як противника істеблішменту. Його головний інтерес зараз полягає в тому, щоб зруйнувати судові зусилля... Він рятується, виграючи». [15]

Марін Ле Пен, лідерка французької партії Національне об'єднання (раніше Національний фронт), притримується риторики, схожої на політичну лінію Роберта Фіцо. Вона є послідовним критиком Європейського Союзу, висловлюючи євроскептичні погляди, і активно використовує питання імміграції як ключовий аспект своєї політичної програми.

Ле Пен неодноразово заявляла про необхідність реформування або навіть зменшення впливу Євросоюзу, звинувачуючи Брюссель у "диктаті" та

втручанні у внутрішні справи Франції. Її позиція часто зводиться до ідеї захисту "національного суверенітету" від наднаціональних структур.

Ле Пен була прихильницею ідеї Frexit (виходу Франції з ЄС), але згодом переглянула цю позицію, зосередившись на критиці та перегляді правил функціонування Союзу. Це теж показує її прагматизм і те що популісти проваджують в свою риторику тільки популярні ідеї більшості. Вона скоригувала позицію пропонючи зменшити роль Європейського парламенту та передати більше повноважень національним державам. [30]

Ле Пен активно використовує тему міграції у своїх кампаніях, описуючи її як основну загрозу для економіки, культури та безпеки Франції. Вона критикує політику відкритих кордонів ЄС та виступає за жорсткий контроль імміграції.

Вона наполягає на обмеженні прав мігрантів, зокрема доступу до соціальних виплат і громадянства, і закликає до депортації нелегальних мігрантів.

Ця риторика допомогла Ле Пен здобути підтримку значної частини виборців, особливо серед тих, хто розчарований традиційними елітами та глобалізацією. Попри це, її євроскептична і антимиграційна програма залишаються розколюючими в суспільстві. Багато спортсменів та представників культури виступали з критикою її політики. Таку критику ми бачимо і в сторону Трампа на минулих виборах, коли більшість медійних особистостей, які критикували його і підтримали його опонента.

Водночас, відсутність реальних політичних досягнень на рівні виборів, відрізняє її від таких політиків, як Трамп чи Фіцо.

Популізм загалом дуже ефективний коли політик залинється в опозиції чи підчас виборчої компанії, рейтинг зростає, а позиції зміцнюються, але коли політик приходять до влади популізм веде до самознищення. Треба виконувати обіцянки, вже немає кого критикувати, ти сам еліта, повинен досягати обіцяного. Так як ти обіцяв над швидких і простих рішень, тобі буде важко їх досягти, особливо якщо ти не прийнятний половині виборців, та не

можеш домовитися з опонентами яких образив. Партії можуть згаснути після провалу їх харизматичного лідера, рейтинги партії підуть в низ.

Популізм, безумовно, є потужним інструментом для здобуття підтримки, особливо в періоди соціальної кризи чи невдоволення елітами. Проте, коли популісти приходять до влади, їхні передвиборчі стратегії та обіцянки часто стають джерелом їхніх найбільших проблем.

Популісти часто критикують еліти, бюрократію та опонентів, але, опинившись при владі, самі стають частиною цієї "еліти". Це суперечить їхньому первинному образу "голосу народу" і підриває їхню легітимність в очах виборців. Зазвичай їхні обіцянки настільки амбітні, що їхнє невиконання швидко стає очевидним.

Наприклад: Дональд Трамп обіцяв "осушити болото" Вашингтона, але багато його союзників самі потрапили в корупційні скандали, а бюрократичну систему залишилося майже незмінною. А припинити війну в Україні за один день після перемоги на виборах чи один дзвінок виглядає гучно, але вже не здійснено.

Роберт Фіцо після повернення до влади зіткнувся з труднощами у збереженні єдності в коаліції, оскільки його проросійська позиція йде врозріз із загальним курсом ЄС.

Популісти часто ділять суспільство на "ми" (народ) і "вони" (еліти, мігранти тощо), що ускладнює подальшу співпрацю із політичними опонентами та створює бар'єри для консолідації. Всі три політика протиставляють народ, мігрантам, виступають проти імміграції. Трамп часто критикує бюрократію Вашингтону, а Фіцо та Ле Пен у свою чергу, виступають проти політики Європейського Союзу.

Популістські рухи часто зосереджені навколо харизматичних лідерів. У разі їхньої поразки чи відходу з політики партії часто втрачають підтримку. Наприклад, після поразки Дональда Трампа у 2020 році його вплив у Республіканській партії залишився, але рейтинг партії в цілому впав. Так само

може статися з партіями Ле Пен чи Фіцо, якщо їхні лідери втратять популярність.

Популізм, будучи ефективним засобом мобілізації невдоволених, рідко здатний забезпечити стабільне і ефективне управління, що може призводити до згасання таких рухів після їхнього провалу.

Висновки до РОЗДІЛУ 2

Дональд Трамп, Марін Ле Пен та Роберт Фіцо, хоч і представляють різні соціальні та національні контексти, використовують спільні риси популістської риторики: боротьбу з елітами, протиставлення традиційних цінностей сучасним викликам та мобілізацію суспільних настроїв через створення "ворогів" або "загроз". Такі підходи дозволяють їм ефективно консолідувати свої електоральні бази та здобувати підтримку широких верств населення.

Хоча популізм сприяє мобілізації виборців та формуванню альтернативи домінуючим політичним силам, він також супроводжується численними проблемами. Часто популісти, здобувши владу, не виконують обіцяні реформи або самі стають частиною еліт, які вони критикували. Крім того, їхня риторика може поглиблювати поляризацію в суспільстві, породжуючи напругу між різними групами населення. У випадках Трампа, Ле Пен і Фіцо, використання маніпулятивних технік і суперечливих заяв допомогло їм утримувати політичний вплив, але викликало також серйозну критику як всередині країн, так і на міжнародній арені.

Загалом, популізм як явище відображає кризу довіри до традиційних політичних інститутів та посилення прагнення громадян до альтернативних шляхів вирішення проблем.

РОЗДІЛ 3 РИЗИКИ ПОЛІТИЧНОГО ПОПУЛІЗМУ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

3.1 Загрози поширення політичного популізму в Україні

Популізм має довгу і насичену історію, і Україна не є винятком у цьому процесі. Як політичне явище, популізм з'являється в різних етапах розвитку держави, часто на тлі соціально-економічних криз, слабкості інститутів влади або розчарування громадян у традиційних політичних елітах. В Україні популістичні тенденції проявлялися в різні історичні періоди, і їхній вплив на політичні процеси є значущим.

Олександр Гриценко звертає увагу на популістські прояви в українському національному русі, розглядаючи їх як важливу рису культурного та політичного розвитку. Він вважає, що культурний популізм був одним із ключових елементів новочасної української літератури, зокрема на рубежі XVIII–XIX ст. У XIX ст. літературне «українофільство» перетворилося в ідеологічне народництво. За його визначенням, на кінець XIX століття народницькі і популістські концепції стали домінуючими в українському русі. Їм було властиве переконання, що базовими рисами української національної ідентичності мусять бути через народна мови та фольклор, і водночас вважали справжніми українцями лише представників «народу», за винятком інтелігенції та літературної еліти. [31]

У цьому контексті Гриценко також звертає увагу на важливі популістські міфологеми, які стали частиною народницької ідеології, зокрема міф про «вічне зрадництво» українських еліт, а також ідею «безкласовості» українського народу, що виникла на фоні денаціоналізації вищих класів. [31]

Цікавим є те що ідеологічне народництво зверталось до народу і вважало його русійною силою, також вважало носіями української культури, водночас відкидаючи інші прошарки протиставляючи їх простому народу, часто ідеалізували селянство як основну русійну силу нації.. А еліту представляючи зрадниками без національності, які завжди дивляться де краще і готові зрадити в будь який момент. Все це збігається з рисами популізму і прослідковуються

в сучасних політичних реаліях. Коли політики один одного звинувачують в постійних зрадах, отримані безлічі паспортів, які за ради грошей завжди готові продати країну по шматках, лише бідний народ не може зрадити і залишається вірним країні.

Як ідеологічне народництво, так і сучасний популізм часто використовує стратегії, що апелюють до "народної" ідентичності, протиставляючи її елітам, які представлені як зрадники або чужі інтереси. В Україні, де народна культура та історичні травми досі відіграють важливу роль, такі наративи знаходять широкий відгук серед громадян. Водночас, ці тенденції створюють певні ризики для політичної стабільності, оскільки вони можуть призвести до поляризації суспільства, коли конструктивна політична дискусія замінюється на спрощені конфронтації між "позитивним народом" і "негативними елітами".

Не можна обійти і такий феномен як радянський популізм, хоча в розрізі нашої роботи він відходить від теми взаємодії з ліберальними демократіями, але частка нашої історії, сумної історії. Хоча в СРСР не існувало демократичних виборів у звичному для ліберальних демократій сенсі, режим використовував популістські механізми для підтримання легітимності та стабільності своєї влади. Одним з таких механізмів було постійне обіцяне будівництво комунізму або соціалізму, що мало служити своєрідним «майбутнім горизонтом», до якого повинна була прагнути вся країна. Важливою частиною цих обіцянок була їхня постійна відстрочка - нові терміни, нові плани, нові цілі, але без конкретних результатів.

Цей процес можна трактувати як форму популізму, коли правлячий режим використовує вигідні ідеологічні наративи для маніпулювання масами. Обіцянки "побудови раю на землі" мали на меті зміцнити соціальну згоду і зберегти контроль над суспільством. Вони стали частиною не лише політичної стратегії, а й важливим елементом радянської ідеології, в якій злиття політики і соціальних обіцянок дозволяло зберігати масову підтримку, навіть якщо самі ці обіцянки ніколи не могли бути виконані в реальності.

Врешті-решт, відстрочення виконання таких обіцянок стало однією з характерних рис радянського популізму, який, як і багато інших популістських практик, маніпулював сподіваннями та емоціями громадян на користь утримання влади. І це справді можна вважати виразним прикладом популізму в тоталітарному контексті.

У Радянському Союзі, де величезна частина населення була представлена робітниками, селянами і широкими масами, частіше за все існувала недовіра до інтелігенції, яку вважали віддаленою від реальних потреб людей. Це протистояння стало частиною радянської ідеології. Пропаганда активно підкреслювала важливість «простого» працівника, що був носієм соціалістичних ідеалів, в той час як інтелігенція часто ставала об'єктом критики за свою відчуженість і «погану» поведінку. Це явище з'явилося як спосіб мобілізації мас і формування культури, де звичайні люди вважалися основою суспільства, а інтелектуали або діячі культури - потенційними ворогами системи.

Що стосується ворога, то радянський популізм активно створював образ «капіталістичного Заходу», зокрема США та Євросоюзу, як антиобразу, що стоїть на шляху прогресу і соціалізму. Постійна демонізація західних країн була важливою частиною ідеологічного нарративу, що дозволяло відволікати увагу від внутрішніх проблем і мобілізувати людей навколо ідеї боротьби з «ворогом». Ворог був не тільки зовнішнім, але й частково внутрішнім, оскільки подібні нарративи дозволяли підтримувати атмосферу постійної загрози і одночасно виправдовувати певні обмеження свободи та репресії всередині країни.

У цьому контексті, неважко побачити подібні методи в сучасній політиці Росії, яка також багато в чому базується на використанні образу ворога. Відновлення нарративів про західний світ як антагоніста, а також перманентне звернення до «своїх людей», залучення «простого народу» до боротьби за національні інтереси через протистояння Заходу — це класичні прийоми, які мають глибокі корені в радянському популізмі. Сучасна Росія, зокрема,

намагається зберегти ідеологічний зв'язок із радянським минулим, не лише в економічному чи політичному плані, а й через використання «ворогів» як знаряддя мобілізації та підтримки влади.

Потужність радянської пропаганди досягалася завдяки систематичним повторенням ключових ідей і перенесенню потрібних міфів на різні форми мистецтва. Пропаганда в кіно та літературі мала на меті апелювати до емоцій людини, що робило її надзвичайно ефективною. Вона діяла як монолог, де будь-які контрдумки одразу знищувалися, вважаючи їх загрозою для інтересів держави. До того ж, значну роль у пропагандистській діяльності відігравали спецслужби, які активно придушували будь-які альтернативні інформаційні потоки, не залишаючи простору для інакших думок або критики офіційної лінії. [32]

Популізм став важливим фактором в Україні наприкінці 1980-х років, коли СРСР переживав великі зміни через політику "перебудови". Цей період сприяв лібералізації, що дозволило виникнути національним рухам, зокрема в Україні. Націонал-демократичні сили активно виступали проти радянської системи, закликаючи до скасування монопартійної системи, забезпечення громадянських прав і свободи слова. Вони критикували планову економіку, монопольну державну власність і обмеження підприємництва, вважаючи це бар'єрами для розвитку. Виступаючи проти ноєнклатури, правлячого класу суспільства протиставляючи його простому народу який так і не дочекався комунізму. Їхні ідеї стали основою боротьби за незалежність України та національну ідентичність. [33]

Напередодні незалежності України популізм починає чути не тільки від політичної ноєнклатури радянського союзу, але і від національних рухів, які прагнули незалежності, подаючи не ефективною радянську ноєнклатуру, еліту суспільства. Але все не було так просто, сама модель соціально-економічна не витримувала конкуренції і потребувала значних як політичних, соціальних та економічних реформ. Припинення вивозу ресурсів з України не вирішувало проблем, потрібно було швидке входження до економічного

простору світу. Що звичайно не вдалося і спричинило глибоку економічному кризу на початку незалежності, а як ми зазначали це чудовий час для політиків популістів.

Популістські обіцянки щодо припинення «експлуатації» та швидкої економічної стабілізації часто не мали реальних механізмів для реалізації, оскільки економіка України була глибоко інтегрована в радянську систему, і перехід до ринкової економіки вимагав значних реформ. Популістська риторика часто не брала до уваги ці реалії. Наприклад, обіцянки припинення вивозу матеріалів або відновлення економічної незалежності виглядали привабливо для людей, але не вирішували системних проблем. Ринок був замкнений, інвестицій не було, а більшість українських підприємств були застарілими і не мали перспектив без значних реформ. Швидке входження в світову економіку, не відбулося, і це стало причиною серйозної економічної кризи, яка охопила країну на початку 90-х.

Хоча популізм був важливим інструментом для політичної мобілізації в період здобуття незалежності, реальна економічна ситуація виявилася набагато складнішою, і обіцянки швидкого поліпшення життя не могли бути здійснені без серйозних структурних реформ, які досі не відбулися в повній мірі і які від нас вимагають західні партнери.

Ми говорили про національні рухи які здобули незалежність, використовуючи загалом і популізм як інструмент для розпаду радянського союзу. Але першими хто прийшов до влади в Україні стали представники старої номенклатури і вони стали першими популістами які і стали політичною верхівкою незалежної держави.

Це явище характерне для багатьох пострадянських країн, де політична еліта, яка діяла в рамках радянського режиму, після його падіння змогла зберегти значний вплив на політику незалежних держав. У випадку України, перші роки незалежності були відзначені тим, що політичну верхівку країни сформували колишні члени Комуністичної партії, представники радянської номенклатури, а також ті, хто мав тісні зв'язки з радянським апаратом.

Ці люди, хоча й мали певну частку підтримки серед населення завдяки стабільності, яку вони асоціювали з радянським часом, водночас використовували популістські методи для легітимізації своєї влади в нових умовах. Вони почали застосовувати риторику, яка поєднувала елементи лібералізації та традиційної соціалістичної пропаганди, пропонуючи прості рішення для складних проблем.

У перші роки після здобуття незалежності популізм в Україні набув нових форм, зокрема у контексті президентських виборів. Одним із важливих аспектів цього процесу стало "маніхейське" розуміння політичного протистояння, яке у своїй суті трактувалося як боротьба між добром і злом, правдою і неправдою, а не просто як змагання за різні політичні та економічні стратегії. Т. Кузьо, дослідник з Торонто, зазначав, що цей підхід був характерним для виборчих кампаній в Україні в 1994, 1999 та 2004 роках. [33]

Популістські кампанії часто спиралися на риторику, яка попереджала про катастрофічні наслідки перемоги опонента. Така стратегія підсилювала емоційну напругу серед виборців, маніпулюючи їхніми страхами та чіткі бар'єри між кандидатами, де один виступав як рятівник, а інший – як загроза. Це забезпечувало мобілізацію електорату, що, у свою чергу, збільшувало рівень підтримки серед виборців, схильних до емоційних і простих, часто чорнобілих, політичних посилів.

Після розпаду радянського союзу в потім зміни в керівництві держави моли декоративний характер, що не могло не відобразитися на політиці держави і відношення суспільства до держави і її еліт. Результати репрезентативного опитування, проведеного в Україні в грудні 1996 року, виявили значну відчуженість населення від правлячої еліти після проголошення незалежності. Лише 8% респондентів вважали, що зміна правлячої еліти відбулася повністю, і 40% зазначили, що зміни були частковими. 34% вважали, що у владі залишилися ті самі люди, що й до незалежності. Більшість українців (68%) погоджувалася з думкою, що нова еліта більше піклується про свої інтереси, ніж про народ, а ще 22,5%

висловили часткову згоду. Лише 3,5% не поділяли таке твердження. Ці дані свідчать про великий рівень недовіри до нової влади та відчуження серед суспільства, яке все більше віддалялося від еліт і потребувало нових обличь. Чудовий час для і популістів і такої риторики загалом. Протиставлення заходу і сходу, [46]

У період з 2014 по 2019 роки, коли Україна переживала важкий етап російсько-української війни на Донбасі та економічне труднощі зумовлені втратою територій, популізм став важливим фактором політичного життя. Болісні реформи, що здійснювалися під час цього періоду, також сприяли формуванню суспільного запиту на прості рішення та альтернативні політичні наративи. У цей час спостерігалася низька довіра до владних інститутів та політичного істеблішменту, а також зростання негативного балансу недовіри до відомих політиків. Водночас, незважаючи на високий суспільний запит на зміни, активне громадянське суспільство не могло ефективно конкурувати з впливовими телеканалами, які були під контролем олігархів. Це обмежувало можливість справжніх альтернативних політичних ідей отримати широке визнання, а популістські риторика, що апелювали до простих рішень, набирали популярності. [46]

В умовах важкої політичної та економічної ситуації в Україні, коли спостерігалася зростаюча недовіра до влади, канали, контрольовані проросійськими олігархами та політичними силами, почали набирати популярність. Завдяки високим рейтингам та впливу на громадську думку, вони могли вільно висловлювати будь-які думки в рамках свободи слова, що дозволяло їм просувати популістичні наративи, які обіцяли прості рішення для складних проблем, протиставляючи населення і владу, критикуючи її за будь-якої злого, не говорячи натомість довгострокових рішень. Одним наративів було закликання до примирення з агресором, Росією, що виглядало привабливо для частини суспільства, особливо в умовах війни та економічної кризи. Що звичайно не несло в собі рішення проблем, втрати територій і

покращення економічного становища, без продовження реформ і зміцнення економіки країни.

Однак, з посиленням російської агресії та ескалацією конфлікту на сході України, такі канали стали все більше сприйматися як загроза національній безпеці та єдності країни. Влада змушена була вжити заходів для обмеження їхнього впливу, зокрема заклавши деякі з цих телеканалів, щоб запобігти поширенню проросійської пропаганди та дестабілізації ситуації в країні. Це стало частиною більш широкої стратегії з боротьби з інформаційними загрозами та підтриманням національної безпеки.

Негативне ставлення до політичної еліти зберігалось і далі в Україні значно поглиблювалося через надмірний вплив великого капіталу, зокрема олігархів, які за допомогою корупційних схем приватизації державної власності змогли фактично взяти під контроль всі гілки владив. Це спричинило зростання олігархізації політичної влади, що стало настільки очевидним, що після Революції Гідності громадяни вважали проблему корупції та зловживань влади головними чинниками соціально-економічної кризи. За даними опитувань Фонду «Демократичні ініціативи», впродовж кількох років після Майдану більшість населення вказувала на корумпованість влади та розкрадання державних коштів як основні причини кризових явищ в країні. У 2015 році 72,1% респондентів вважали корупцію основною проблемою, а у 2016 році ця цифра залишалася високою — 66,7%. Проблема олігархізації економіки та виведення коштів за кордон також була дуже актуальною: у 2015 році 54,4% опитаних вказували на це як на важливу причину кризи, а в 2016 році — 58,1%. Крім того, значна частина громадян вказувала на некомпетентне керівництво вищих органів влади в управлінні економікою та соціальними питаннями (47,4% у 2015 році та 46,1% у 2016 році). [46]

Ці результати свідчать про глибоке розчарування українців у політичному істеблішменті, який, на їхню думку, не здатен вирішувати основні проблеми країни, зокрема через корупцію та домінування олігархічних інтересів. Що привело до швидких змін влади, появи нових

політичних партій та політиків, що не могло позитивно вплинути на країну в такий складний для неї час.

У Європі популізм зазвичай "заражає" окремі партії, які часто мають чітку політичну ідеологію або сформовану позицію в контексті національної політики (наприклад, праві або ліві популістські партії). [34] Більшість політичних партій у європейських країнах мають сталі ідеології (консерватизм, соціалізм, лібералізм, зелені тощо), і це дозволяє більш стабільно тримати політичну систему під контролем. Популізм у цьому контексті може виступати як альтернативна, але радикальна форма політичної сили, яка часто апелює до конкретних соціальних груп (робітників, фермерів, молоді), але зазвичай не домінує в політичному ландшафті.

В Україні ж ситуація значно складніша через те, що партії не мають усталених ідеологічних основ. Політичне життя часто визначається кон'юнктурними інтересами, а не ідеологічними чи ідейними переконаннями. У зв'язку з цим популізм став частиною риторики майже всіх політичних сил, ідеї популістичного характеру можуть бути використані на всіх етапах виборчих кампаній, від демократичних до авторитарних.

Популістичні настрої часто відображають не лише соціальні чи економічні проблеми, але й регіональні розбіжності та історичні контексти. Захід України часто орієнтується на більш європейські, ліберальні ідеї, з акцентом на права людини та європейську інтеграцію. Схід і Південь України традиційно можуть бути більш орієнтовані на проросійські настрої, що у свою чергу веде до використання популістичних обіцянок стабільності, соціальної справедливості через державне регулювання і підтримку традиційних цінностей.

В Україні існує певна відсутність сталих класичних ідеологічних партій, що дозволяє популізму проникати в різні політичні середовища. Партії часто не мають чітких політичних програм чи ідеологій, тому популізм стає основним інструментом маніпулювання настроями мас. Вибори в Україні часто характеризуються використанням простих, емоційних рішень, що

приваблюють виборців, які не завжди можуть оцінити економічні або політичні наслідки цих рішень.

Багато українських партій, від правих до лівих, можуть використовувати популістську риторичку для мобілізації підтримки. Вони можуть акцентувати на таких питаннях, як боротьба з корупцією, підвищення соціальних стандартів, захист національних інтересів - все це часто подається у спрощеній та емоційно насиченій формі, що властиво популізму.

Таким чином, популізм в Україні є набагато більш розповсюдженим явищем, яке має складну класову та регіональну природу, і є елементом політичної культури через відсутність стабільних ідеологічних партій. Це, в свою чергу, сприяє нестабільності політичної системи та спрощеному підходу до вирішення складних проблем країни. В Європі популізм, хоч і є викликом для демократичних процесів, не має такої масштабної підтримки через розвинені ідеологічно сталих партій, що допомагає утримувати політичну систему в більшій стабільності.

Поява популістських політичних партій в таких не сформованих демократіях приводить до різкої зміни політичних еліт, зміни політичного та економічного курсу, оскільки популісти часто порушують встановлені політичні правила і використовують націоналістичну або антисистемну риторичку для мобілізації електорату. Навпаки в розвинених ліберальних демократіях це лише показник проблем і не приводить до різких змін і коливань, що можуть дати стимул до плавних змін.. [35]

Вибори в демократичних суспільствах часто характеризуються циклічною зміною політичних партій. Це гарантує певну передбачуваність у розвитку політичного ландшафту, де одні партії приходять до влади, інші змінюються, і цей процес відбувається відповідно до підтримки виборців. Однак у випадку популізму ситуація може бути значно менш стабільною. Популістські політичні сили, що прийшли до влади, часто мають проблеми з тривалим збереженням влади через їхню залежність від емоційної підтримки, а не від довгострокових політичних інститутів чи структур.

В Україні ми можемо спостерігати подібний процес: політичні партії та лідери часто змінюють один одного, а деякі з них навіть зникають, що створює нестабільність і сприяє росту популізму. Це частково можна пояснити специфікою політичної культури в Україні, де відсутність стабільних партій та ідеологічних платформ часто сприяє політичним маніпуляціям і приходу до влади популістських лідерів.

В Україні ми бачимо, як багато традиційних партій, які домінували в попередніх політичних циклах, поступово зникають або перетворюються на нові проекти. Це пов'язано з тим, що виборці часто шукають нові, неперевірені сили, здатні вирішити їхні проблеми в короткостроковій перспективі, а не орієнтуються на стабільні політичні платформи, що передбачають довгострокову роботу. Однак така нестабільність та фрагментація політичного ландшафту, в свою чергу, не сприяють розвитку сильної та ефективної демократії, а часто призводять до політичної кризи та підвищення соціальних напружень.

Одна з характерних рис популістських партій - це центричність навколо харизматичних лідерів, які можуть стати беззаперечними лідерами і навіть асоціювати свою партію або блок з власним ім'ям. Ці лідери часто грають вирішальну роль у політичному процесі, а самі партії нерідко не мають чіткої ідеології чи стабільної структури, що робить їх вразливими до політичних змін. В розвинених демократіях партії зазвичай мають чітку ідеологічну платформу і структуру, що дозволяє їм функціонувати стабільно незалежно від особистості лідера. У таких країнах зміни на політичному лідерстві є, як правило, частиною нормального політичного процесу, в той час як в Україні, політичні сили часто залежать від харизматичних лідерів, а ідеологічна стабільність партій є слабшою. [35]

В Україні ми можемо побачити численні приклади таких партій, які орієнтуються на харизматичних лідерів і не мають чіткої ідеології, як-от:

- **Партія «Блок Петра Порошенка»:** На початку своєї діяльності цей політичний блок в основному асоціювався з особистістю Петра Порошенка, який був харизматичним лідером і символом національної стабільності після Революції гідності. Партія має назву свого лідера. Проте після президенства, як його популярність почала падати, партія також втратила свою електоральну підтримку.
- **Партія «Слуга народу»:** Інший приклад - партія, яка стала популярною завдяки харизмі Володимира Зеленського, який спочатку виступав як «антисистемний» кандидат. Однак після його перемоги на президентських виборах партія почала втрачати свою орієнтацію на чітку політичну ідеологію, маючи політичні та корупційні скандали, стала партією, що асоціюється з особистістю лідера.
- **Опозиційна платформа – За життя:** Ця партія також багато в чому залежить від особистостей своїх лідерів, зокрема Віктора Медведчука та Юрія Бойка, попавши в кризу, після корупційних, антидержавних скандалів і без них вона втрачає більшу частину своєї підтримки, не маючи альтернативних лідерів.
- **Партія «Батьківщина»** Партія «Батьківщина» на чолі з Юлією Тимошенко також є прикладом партії, що в значній мірі залежить від харизми свого лідера. Тимошенко протягом багатьох років залишається однією з найбільш відомих і впливових фігур в українській політиці. Хоча партія має певну ідеологічну платформу, її успіх часто асоціюється з особистістю Тимошенко. Відсутність стабільної політичної структури та можливостей для формування нових лідерів, зміни в складі партії, робить партію залежною від особистої популярності лідера. Без особистості Тимошенко зникне з політичного поля дуже швидко.

Ці приклади яскраво демонструють, як в Україні політичні партії часто орієнтуються на харизматичних лідерів, а не на чітку ідеологічну платформу. Цей феномен призводить до того, що партії часто втрачають підтримку і розпадаються після того, як їхні лідери втрачають популярність або

залишають політичну арену. В Україні відсутність стабільних ідеологічних партій веде до політичної нестабільності та швидкої зміни політичних сил, що створює додаткові труднощі для розвитку демократичної системи.

Після Майданів та перемоги В. Зеленського на президентських виборах популізм привів до влади нових політиків, не досвідчених та з поганою освітою, на думку деяких був їхнім полюсом, що відрізняв їх від традиційних, заплямованих попередників. Вони обіцяли зміни, і їхній "новий" підхід, позбавлений корупційних зв'язків з попередньою владою, став привабливим для багатьох виборців. Однак така ситуація мала серйозні ризики. Нормальне функціонування політичної системи, як і будь-якої іншої сфери, потребує не лише бажання змін, але й знань, досвіду та професіоналізму. Політики та чиновники повинні мати необхідні навички для ефективного управління державою. Підготовка кадрів для державного управління – це складний і довготривалий процес, що потребує значних ресурсів, часу та зусиль. Натомість заклики популістів до швидких змін через запрошення «некорумпованих» людей поза системою можуть бути дуже ризикованими для нестабільних суспільств, що мають багато викликів. Нестабільність і постійні зміни в керівництві можуть ослабити державні структури, ускладнивши реалізацію ефективної політики та управлінських рішень. [46]

Добре, коли влада змінюється поступово, з плавним переходом від однієї влади до іншої. У такій ситуації старий бюрократичний апарат може передавати досвід і знання новим лідерам, що забезпечує стабільність і ефективність управління. Важливо, щоб нові керівники мали належну освіту і розуміння державних процесів, а також могли ефективно працювати в умовах безперервного розвитку.

В Україні останніми роками зміни влади відбуваються дуже швидко і хаотично, без чіткого плану та підготовки. Це створює проблеми, оскільки нові кадри часто не мають достатнього досвіду для управління країною, а їхня кількість значно перевищує бюрократичний апарат, що призводить до

зниження якості управлінських рішень та нестабільності в державному управлінні.

Швидкі рішення, такі як позачергові вибори або популістські ініціативи, що орієнтовані на підтримку довіри суспільства до політичних акторів, можуть дати тимчасовий ефект, але цей ефект з часом буде все більш стриманим, якщо такі заходи застосовуються без комплексної і тривалої роботи. Важливою умовою для стабільного розвитку є поступове підвищення інституційної спроможності держави, що передбачає зміцнення державних інститутів, покращення управління та забезпечення участі різних соціальних груп у процесах прийняття рішень. Крім того, лише швидкими і поверхневими змінами неможливо досягти реального прогресу в довгостроковій перспективі. Потрібен системний підхід до побудови стабільних інститутів, розвитку професіоналізму серед державних службовців та забезпечення справедливих можливостей для участі в політичному житті. Така робота, хоч і є складною та потребує часу, створює умови для більш ефективного функціонування держави, що в результаті зміцнює довіру громадян до політичної системи та її здатність вирішувати соціально-економічні проблеми. [35]

З початком повномасштабного вторгнення в Україну популізм зменшився як з боку влади, так і з боку опозиції, оскільки країна зіткнулася з реальним ворогом, що вимагало єдності та консолідації нації. Політична ситуація змінилася: основний акцент було зроблено на забезпечення національної безпеки та перемогу в війні, а не на політичних маневрах чи популістських обіцянках. Це сприяло зниженню політичної конкуренції та звуженню простору для популістських гасел, оскільки боротьба з агресором вимагала солідарності всіх політичних сил.

Однак важливо відзначити, що це зменшення популізму відбулося не через внутрішні реформи та перетворення, а через зовнішню загрозу для державності. Війна змусила політиків та громадян зосередитись на реальних проблемах безпеки та виживання держави. Водночас, війна значно ускладнила проведення повноцінних виборів, що є важливим моментом, оскільки

популізм зазвичай набирає обертів під час виборчих кампаній, коли політики активно використовують емоційні та спрощені обіцянки для мобілізації електорату.

Популізм не зник повністю ні у владі, ні в опозиційній комуні, а відступив на другий план, набувши нових форм. Політики продовжують підкреслювати свої заслуги, замовчуючи внесок інших сил і малюючи картину єдності з народом, в якій опоненти майже не відіграють ролі. [35]

Таким чином, хоча в умовах війни популізм насправді зменшився, його зменшення є тимчасовим і обумовленим виключно зовнішніми обставинами, а не системними змінами в політичному устрої.

Загалом вся історія України просякнута популізмом, він зумовлений нашим радянським минулим, вчасно не проведеними реформами, як в політичній сфері так і в економічній. Зумовлене постійними кризами та нестабільністю, кращий час для популістів. Значну роль зіграла корупційна складова, фінансування партій з гаманця олігархів та криміналу, які відстоювали в більшості свої економічні інтереси.

Зміна партій в парламенті, харизматичність лідерів які не терплять конкуренції та інших думок. Партії не мають ідеологічної основи, тому швидко змінюють своє погляди, тому звертаються до популізму як заміні своїх обіцянок.

Корупція відіграла значну роль у формуванні популізму в Україні. Фінансування політичних партій олігархами та кримінальними групами, які зацікавлені в просуванні своїх економічних інтересів, лише поглиблювало політичну корупцію і сприяло збереженню системи, в якій політичні рішення часто приймалися на основі особистих вигод. Це стало бар'єром для реальних реформ, адже корупційна складова негативно впливала на здатність влади приймати обґрунтовані та ефективні рішення.

Швидка зміна партій в парламенті і відсутність чіткої ідеології в партіях призводить до того, що політики часто змінюють свої погляди залежно від обставин. Без ідеологічної основи і стратегічного бачення вони звертаються до

популістських рішень, обіцяючи швидкі зміни або надмірні привілеї, що дозволяє їм утримувати електоральну підтримку, але не забезпечує реальних змін у країні.

Однією з найпоширеніших рис популістів є обіцянка «простих рішень» – нереалістичних обіцянок, які здаються простими і швидкими, але насправді є поверхневими і не дають довгострокового ефекту. Наприклад, обіцянка миттєво роздати гроші або вирішити критичну проблему країни за один день, піднявши слухавку телефону. Проблеми, з якими стикається Україна, є комплексними і вимагають детального аналізу, системних підходів і стратегічного планування. Тому заміна глибоких рішень на популістські - це лише тимчасовий захід, який може привести до поглиблення проблем у довгостроковій перспективі.

Популістські орієнтації українського суспільства за умов повномасштабної війни є результатом багатофакторного впливу соціально-економічних, політичних і культурних процесів. Попри консолідацію суспільства навколо захисту держави та зростання довіри до владних інституцій, частина населення зберігає антиелітарні настрої та маніхейське сприйняття політичної реальності. Війна спричинила тимчасове зменшення популістських настроїв через спільну мету – протидію агресору, але соціально-економічні проблеми та виклики продовжують жити потенційне невдоволення. Аналіз показує, що українське суспільство демонструє неоднозначність у своїх політичних орієнтаціях. З одного боку, під час війни зросла солідарність і готовність підтримувати уряд заради досягнення військових цілей. З іншого боку, економічні труднощі, зокрема нерівність у розподілі тягара війни та звинувачення в корупції, стають каталізаторами для популярності популістичних ідей. Значна частина громадян, попри війну, підтримує принципи недовіри до політичної еліти. Таким чином, динаміка популістських орієнтацій в умовах війни свідчить про складний баланс між об'єднанням суспільства навколо спільної національної мети та збереженням глибоко вкорінених антиелітарних і протестних настроїв. Це створює

унікальну ситуацію для подальшого аналізу впливу війни на політичні уподобання громадян та довгострокові соціально-політичні трансформації. [64]

Отже, популізм в Україні – це не просто ефект певних політичних течій, а наслідок глибоких соціально-економічних і політичних проблем, які потребують комплексних і стратегічних рішень.

3.2 Технології протидії політичному популізму

Ми з находимося на шляху до повної демократії, ми пройшли не мало але шлях все залишається не простим і довгим. Тільки в сформованій демократії популізм не зможе мати критичного впливу як на політику так і економіку. А стабільність це один з дієвих протидій протидій популізму. Важливість системних реформ і рішень для зміцнення довіри громадян до держави та її інституцій. Основними аспектами є:

1. Інституційна спроможність та ефективність влади – включає створення умов для функціонування ефективних державних інституцій через прозорість, підзвітність і боротьбу з корупцією. Ініціативи "відкритий уряд" і активна антикорупційна політика сприяють зміцненню довіри до влади.

2. Адміністративні та судові реформи – завершення реформ державної служби, підвищення незалежності судової влади та професіоналізму антикорупційних органів.

3. Виборчі реформи – удосконалення виборчої системи для запобігання фальсифікаціям та підвищення прозорості фінансування політичних кампаній.

4. Залучення громадян до політичного процесу – через використання демократичних механізмів, таких як е-демократія, а також розвиток критичного мислення і медійної грамотності серед громадян.

5. Активна роль громадянського суспільства – залучення його до моніторингу дій уряду, захисту підзвітності та формування здорового громадського дискурсу.

6. Боротьба з олігархією та монополіями – зокрема, важливість імплементації законодавства щодо прозорого фінансування політичних партій та активна діяльність антимонопольних органів для боротьби з економічною концентрацією влади в руках кількох олігархів. [35]

Системні рішення, мають за мету створення стабільної деожави, прозорої та ефективної політичної системи в країні, що здатна побудувати довіру громадян і забезпечити сталий розвиток країни, зокрема в посилити боротьбу з олігархічними впливами.

Проблема не закінчених реформ залишається одною з важливих недоліків України, заважає нам рухатися вперед як демократії. Це стимулює появу корупції в нових представників влади, які приходять до влади на хвилі популізму в Україні. При неможливості виконати обіцянки швидко, їх змінюють інші. Це все веде ще більшої кризи і появи наступних популістів. Тому закінчення реформ є важливим не тільки для формування повноцінної влади, але і покращення політичного клімату загалом в країні. Тим паче від нас цих реформ вимагають наші партнери для вступу в Євросоюз, так і в НАТО, шлях розвитку держави, яку ми обрали.

«Ці інструменти називаються "План зростання", "План України", залежно від країни. І за допомогою цього плану ми зробили можливим для Західних Балкан, Молдови, а також для України завершити реформи, щоб все підготувати та стати членом ЄС до кінця наступного мандату Європейської Комісії», - заявив єврокомісар з питань розширення Олівер Варгей. [36]

Звіт про моніторинг гармонізації законодавства і стандартів України за 2023 рік, проведений європейськими інституціями, вказує на кілька важливих аспектів, де Україні ще потрібно зробити значний прогрес для досягнення стандартів ЄС, навіть у умовах війни. За результатами моніторингу, реформа державного управління в Україні зазнала сповільнення або навіть зупинку. Європейські інституції визнають, що багато елементів реформи залишаються незавершеними, хоча є певні досягнення в цифровізації державних послуг. Для завершення реформи необхідно значно поліпшити ефективність державного

управління, створити більш прозорі й дієві адміністративні процеси, а також підвищити професіоналізм кадрів. Хоча територіальна частина децентралізації була успішно завершена, є ще ряд питань, що потребують вирішення. Зокрема, незавершеними залишаються інші складові реформи, які забезпечують ефективне функціонування місцевої влади. Окрему увагу європейські інституції звертають на необхідність покращення процедур адміністрування податків, оптимізації розподілу повноважень між рівнями влади, а також удосконалення моделі податку на майно. Це дозволить забезпечити стабільність фінансових ресурсів для місцевих органів влади. Проблеми, спричинені війною, ускладнюють проведення виборів та демократичних процесів. ЄС визнає ці труднощі, але також наголошує на важливості продовженні реформ, які не пов'язані з війною. Для подальшої інтеграції України до європейських структур. [36]

Також важливим залишається підвищення рівня політичної освіченості і занурення суспільства в справи та контроль за владними процесами. Підвищення рівня політичної освіченості та залучення суспільства до політичних процесів є ключовим фактором для розвитку стабільної демократії та ефективної влади. Це не тільки допомагає громадянам краще розуміти політичні та економічні процеси, а й сприяє формуванню активної громадянської позиції, що в свою чергу веде до контролю за владою, запобігання корупції та зловживанням популізмом.

Політична освіта є життєво важливим елементом для становлення демократичної держави та розвитку всіх сфер суспільного життя. Вона спрямована на забезпечення громадян достовірною інформацією про політичну реальність, формування здатності критично оцінювати події та самостійно приймати рішення. Це сприяє активному громадянському залученню, розвитку свідомості та готовності до участі в політичних процесах, що є основою ефективного функціонування демократії, стабільності та прогресу в суспільстві. [38]

В умовах демократичного суспільства чим більше людей володіють політичною інформацією, тим менше шансів для маніпуляцій та популізму. Коли громадяни можуть обґрунтовано оцінювати програму кандидатів чи партій, розрізняти правду та фальш у політичних обіцянках, це знижує ризик популістських маніпуляцій, які часто ведуть до політичної нестабільності та економічних проблем.

Досліджувана проблематика політичної освіти є складною і багатоаспектною, але її надзвичайна важливість полягає в тому, що вона сприяє розвитку громадянської свідомості та ефективного функціонування демократії. Політична освіта має кілька основних завдань: по-перше, ліквідувати політичну безграмотність, забезпечуючи громадян достовірними знаннями про історію, політичні системи, права і свободи людини; по-друге, формувати демократичні цінності, такі як повага, справедливість, свобода, рівність; по-третє, розвивати розуміння політичних процесів, процедур прийняття рішень і взаємозв'язків у політиці; по-четверте, навчити громадян критично мислити, оцінюючи політичні дії та пропонуючи ефективні рішення. У свою чергу, політичну освіту можна поділити на три основні сегменти: для пересічних громадян, для державних службовців і політичних діячів, а також академічну освіту, спрямовану на підготовку фахівців у галузі політичної науки. [38]

Ліквідація політичної безграмотності громадян є ключовим етапом для розвитку стабільної демократії в Україні. Формування демократичних поглядів та цінностей дозволить громадянам не лише краще розуміти політичні процеси, але й активно брати участь у їхній побудові. Важливо, щоб люди не просто критикували діяльність органів влади, а й мали здатність аналізувати та пропонувати конструктивні рішення, що сприятиме зміцненню демократичних інститутів та підвищенню якості управління.

Політична освіта охоплює три основні цілі: по-перше, надання знань про права, закони, політичну систему, суспільні проблеми та шляхи їх подолання; по-друге, формування ставлень до себе, інших людей, політичної системи та

влади, а також ідеалів і принципів демократії; по-третє, мотивація до активної участі у вирішенні суспільних проблем і захисті своїх прав. Найбільший інтерес представляє саме третя ціль, оскільки цілеспрямована стратегічно розроблена політика у сфері громадянської освіти здатна заохотити людей виявляти соціальні проблеми, піднімати їх на суспільний порядок денний, обговорювати можливі шляхи їх розв'язання, домагатися вжиття необхідних заходів, а також мобілізувати ресурси та залучатися до їх подолання [38]

Я вважаю, що для зміцнення демократичних основ у країні необхідно залучити державу до активної роботи у сфері політичної освіти. Важливо вдосконалити освітні програми в навчальних закладах, організовувати семінари, вікторини та інші інтерактивні заходи серед учнів і студентів, а також впроваджувати органи самоврядування, де учні зможуть реалізувати свої права та обов'язки, проводячи вибори та долучати до управління навчальним закладом.

Для дорослих громадян важливо підвищити рівень знань щодо своїх прав і обов'язків, що можна здійснити не лише через телебачення, а й через соціальні мережі, активно залучаючи відомих особистостей для популяризації цієї інформації. Мотивування людей до організації та захисту своїх прав, а також залучення нових людей до процесу, сприятиме більшій соціальній активності та обізнаності.

Зрозуміло, що для політиків ці зміни можуть бути незручними, адже неосвіченими та демотивованими людьми керувати значно легше. Однак зміна підходів до управління повинна бути спрямована на побудову гармонійного і успішного суспільства, де влада не просто залишається на чолі, а веде суспільство та має підтримку громадян завдяки прозорості та відповідальності. І тільки таким чином політики зможуть довго залишатися у політичному полі, а не зникати після першого терміну, поступаючись місцем наступним популістам.

Політична освіченість та активне залучення суспільства до політичних процесів є важливими елементами для забезпечення стабільної демократії в

Україні та підготовки наступних відповідальних і професіональних політиків. Це дозволяє не лише підвищити рівень довіри до влади, але й запобігти розвитку корупції та популізму, сприяючи реальним змінам у країні. Активне громадянське суспільство, яке має змогу контролювати політичні процеси, є необхідною умовою для побудови сильної, прозорої та ефективної держави.

Як пише Т. Лютий, що повністю перемогти популізм, а лише зменшити його вплив на суспільні та політичні процеси: «Ліків від популізму не існує. Як не існує ліків від інфантилізму та віри в диво. Популізму протистоять навчання, праця, налаштування людини на трансформацію своєї особистості, самовдосконалення і самотворення. Це не так легко, як обіцяти, що нові обличчя чомусь не будуть красти по-старому. Проте саме повернення до еволюційних практик, замість революційних обіцянок, допоможе інтенсифікувати обговорення з приводу співвідношення між окремими життєвими стратегіями та соціальними й культурними орієнтаціями на шляху їх удосконалення та розширення, а отже, й надії на відживлення публічної політики». [44 с. 129]

Важливим кроком для зміцнення демократії та зменшення популізму в Україні є прийняття законодавства, яке забезпечить прозорість у фінансуванні політичних партій та їх бюджетів. Це дозволить партіям позбутися залежності від олігархів і фінансових груп, а також зменшить їхню маріонеткову роль. Для посилення ефекту потрібно вдосконалити антимонопольне законодавство та посилити контроль над регуляторними органами, забезпечивши їхню незалежність та ефективність. Такий крок зробить владу більш відкритою і підзвітною громадянам, що допоможе зменшити корупцію в політичному секторі.

Покращення регулювання економічної діяльності та боротьба з монополіями сприятимуть залученню інвестицій в економіку, що позитивно вплине на розвиток країни. Це, у свою чергу, зменшить популярність популістських обіцянок, оскільки громадяни побачать реальні зміни в економічному та політичному житті. Крім того, більша прозорість і

відкритість політичних партій призведе до більшого різноманіття в їхньому керівництві, що дозволить уникнути залежності партій від одного популістичного, харизматичного лідера та створить умови для конструктивних дебатів і розвитку нових ідей в країні.

Популізм став важливою рисою не лише президентських, а й парламентських кампаній в Україні, а також складовою діяльності багатьох урядів, що зумовлюється передвиборчою мотивацією. Щедрі обіцянки щодо підвищення соціальних стандартів, часто за рахунок державного бюджету, стали однією з основних характеристик передвиборних програм більшості кандидатів на парламентські місця. У цьому контексті учасники парламентських перегонів часто використовували виразно популістські компоненти у своїх апеляціях, змагаючись між собою за підтримку виборців. [44]

Популістичні роздачі коштів з бюджету, особливо в передвиборчий період, стали серйозною проблемою для України. Такі виплати, націлені на швидке завоювання електоральної підтримки, не вирішують фундаментальних економічних проблем, а лише підвищують інфляційний тиск. Коли уряд здійснює одноразові фінансові виплати без структурних реформ, це створює тимчасовий ефект, але не змінює ситуацію в економіці: гроші швидко втрачають свою вартість, а економіка не отримує реального стимулу для росту.

Виплата тисячі гривень кожному громадянину України стала своєрідною "традицією" за роки незалежності. Спочатку це була "Юліна тисяча", ініційована урядом Юлії Тимошенко, а тепер цю естафету перейняв чинний президент Володимир Зеленський, який вдруге за свою каденцію оголосив про надання грошової підтримки населенню в розмірі 1 тисячі гривень. Ці ініціативи зазвичай супроводжуються передвиборчими кампаніями та використовуються як один з інструментів залучення підтримки серед виборців. [45]

Інвестиції в довгострокові економічні проекти, які мають потенціал для окупності через кілька років для бюджету, є набагато ефективнішим підходом.

Це можуть бути проекти в інфраструктурі, енергетиці, технологіях або підтримка малого та середнього бізнесу. Такий підхід стимулює економічний розвиток, створює нові робочі місця та зміцнює базу для стабільного зростання країни.

Тільки після цього, поступово, можна підвищувати соціальні стандарти, адже підвищення зарплат або пенсій без економічної стабільності призведе лише до зростання інфляції. Важливо враховувати поточний економічний стан країни та уникати поспішних рішень, які можуть погіршити ситуацію в довгостроковій перспективі.

Однією з проблем є те, що політична сцена в Україні в останні роки стала більш однорідною, з мінімальним простором для реальної конкуренції. Це веде до концентрації влади в руках обмеженого кола осіб, що може зменшувати механізми стримувань і противаг, характерні для демократії. Коли політичні сили не мають реальної опозиції, виникає небезпека зловживання владою, а суспільство може втратити довіру до державних інституцій.

Відсутність сильних лівих партій у політичному спектрі може бути серйозною загрозою для країни, адже саме ліві ідеї часто сприяють розвитку соціальних гарантій, захисту прав трудящих і боротьбі з нерівністю. Історичні обставини, зокрема ворожість колишніх лівих сил до України, а також їх об'єднання з центристами, які представляли великі олігархічні інтереси, призвели до краху таких партій. Сьогодні їх відсутність створює вакуум, який може заповнити популізм, що не завжди має на меті довгострокові стабільні рішення, а часто використовує поверхневі гасла. [45]

Без різноманітності в політичних ідеях і з конкуренцією між різними силами виникає небезпека, що популістичні рухи почнуть набирати популярності. Популізм може використовувати недоліки в існуючій політичній системі, апелюючи до емоцій і короткострокових рішень, але часто не здатен забезпечити сталі зміни або розв'язати глибинні соціально-економічні проблеми. У країнах з високою політичною поляризацією популізм

може здобувати підтримку серед тих верств населення, які відчують себе залишеними поза процесами прийняття рішень.

В країнах, де є більш розвинений політичний спектр і представлено більшу кількість ідеологічних сил (наприклад, у Франції), популізм не може так легко прийти до влади. Там існує сильний політичний консенсус між різними групами, що допомагає запобігти виникненню крайніх ідеологій та утримати баланс сил. Це приклад того, як політична конкуренція і різноманітність ідеологій допомагають забезпечити стабільність і перешкоджають монополії на владу.

Таким чином, важливо не лише забезпечити політичну конкуренцію, а й створювати умови для розвитку різноманітних політичних сил, що представляють інтереси різних верств населення. В Україні необхідно збалансувати ідеологічне поле, щоб уникнути популістичних рішень, що можуть призвести до дестабілізації країни.

Позитивним моментом є те, що певні популістські ідеї вже не користуються підтримкою серед українців. Зокрема, більшість населення вже не схвалює порушення законодавства заради досягнення політичних цілей, як це було під час публічної підтримки Президентом В. Зеленським розпуску парламенту у 2019 році. Це пов'язано з тим, що у відповідь на російську агресію було зафіксовано найбільше зниження індексу цинізму за весь період моніторингових спостережень Інституту соціології НАН України, що свідчить про зростання довіри до державних інститутів та загальноприйнятих цінностей. Відтак, пропозиції Офісу Президента щодо проведення парламентських виборів під час війни не отримали підтримки в суспільстві, що є яскравим свідченням зростаючої потреби в легітимності та стабільності в умовах конфлікту. [46]

Суспільство в Україні дійсно стало набагато прогресивнішим, і рівень розпізнавання популізму значно зріс. Люди все менше підтримують порожні заклики, але цього недостатньо, щоб повністю відмовитися від не реальних

обіцянок. Незважаючи на це, ще є велика потреба в розвитку критичного мислення серед громадян, щоб не піддаватися маніпуляціям.

Влада повинна зрозуміти, що суспільство потребує реальних і поступових планів для покращення рівня життя, а не лише лозунгів і обіцянок. Важливо, щоб політики змінили своє сприйняття реальності та почали працювати над конкретними, ефективними стратегіями, які зможуть справді покращити ситуацію в країні, а не маніпулювати емоціями та короткостроковими вигодами.

Під час передвиборчої кампанії деякі політики часто використовують фейкову або перебільшену інформацію, що важко відрізнити від правдивих фактів без критичного мислення. Вони використовують емоційні маніпуляції та психологічні прийоми для впливу на виборців, подаючи змішану інформацію, що ще більше збиває з пантелику. Законодавче регулювання фейкових новин може допомогти обмежити маніпуляції і зробити інформаційний простір прозорішим для громадян.

Однак таке регулювання може призвести до обмеження свободи слова, якщо контроль над інформацією опиниться в руках влади. Є ризик, що це використають для придушення опозиційних поглядів та нав'язування єдино правильних ідеологій, що нагадує практики тоталітарних режимів. Тому важливо, щоб контроль за інформацією здійснювали незалежні органи, а процес обговорення був публічним і прозорим.

Одним з основних факторів популізму є поширення неправдивої інформації або фейків, які часто використовуються для маніпулювання громадською думкою. Вони особливо ефективно поширюються через соціальні мережі, які стали глобальними платформами для обміну інформацією. Майже кожна людина зараз має доступ до цих платформ і щодня поглинає величезну кількість інформації, не завжди критично її перевіряючи. Це дає популістам можливість легко маніпулювати емоціями людей, поширюючи неточні або вигадані факти, що впливають на їхні рішення.

У дослідженнях Людмили Дем'яненко наводиться низку прикладів протидії фейковій інформації, зокрема в контексті впливу медіа та цифрових технологій на формування громадської думки. Зокрема, він акцентує увагу на важливості медіаграмотності для громадян, що допомагає розпізнавати маніпуляції та неправдиві повідомлення. Дем'яненко підкреслює роль критичного мислення в боротьбі з дезінформацією, а також важливість перевірки фактів через достовірні джерела інформації. Окрім того, він зазначає, що державні інституції повинні активно сприяти розвитку антикризових комунікацій, запроваджуючи механізми боротьби з фейками, зокрема через освітні програми та інструменти для перевірки фактів. Технології і медіа ставлять перед політиками і суспільством питання, важливо протидіяти фейкам швидко і ефективно, але й навчати громадян (особливо чутливих до популізму), як правильно взаємодіяти з новими технологіями, що не зупиняються в своєму вдосконаленні.

Політики у всьому світі не зупиняються і розробляють нові методи протидії маніпулюванню та фейкам в мережі. Одним з таких засобів може прийняття законодавства що буде регулювати це питання на найвищому рівні. Наприклад: У Малайзії ухвалили закон, який вводить кримінальну відповідальність за поширення фейкових новин, з можливістю ув'язнення до шести років, ставши першим у світі таким законом. У Ірландії запропоновано законопроект, що передбачає штрафи (від 500 до 10 тис. євро) або ув'язнення до 5 років за активне поширення фейків. Обидва заходи можуть суттєво змінити підходи до роботи медіа на світовому рівні.

Наприкінці 2018 року Національні збори Франції прийняли два законопроекти, спрямовані на боротьбу з поширенням фейкових новин. Президент Емманюель Макрон заявив, що вимагатиме більшої прозорості від онлайн-платформ для запобігання поширенню дезінформації. Він підкреслив, що фейки навмисно розмивають межу між істиною та брехнею, що підриває довіру людей до ліберальної демократії. Водночас Макрон анонсував розробку

«юридичного механізму для захисту демократичного життя від фейкових новин», що стало важливим кроком у боротьбі з дезінформацією в країні. [47]

Головних новацій чотири:

- збільшення прозорості функціонування онлайн-платформ (таких як Facebook, Twitter та інших);
- надання права регулятору — Вищій аудіовізуальній раді (CSA) — в передвиборчий період припиняти трансляцію мовника, якщо він поширює потенційно небезпечну інформацію і перебуває під впливом іноземних держав;
- суди мають за 48 годин розглядати справи, які стосуються видалення неправдивої інформації;
- в Освітній кодекс додаються слова про важливість «критичного аналізу інформації», «перевірки достовірності інформації» тощо.

Закон, прийнятий Французьким парламентом, став відповіддю на проблему пропаганди та фейків, але при цьому зберігає важливий баланс між регулюванням і захистом свободи вираження думок. Ключовим моментом є те, що рішення приймаються судом, який є незалежним і має довіру суспільства. Це забезпечує справедливий процес, де кожен випадок розглядається на основі доказів, а не політичної доцільності. Час на ухвалення рішення - 48 годин - є достатньо швидким, щоб оперативно реагувати на розповсюдження неправдивої інформації або пропаганди. Така швидкість дозволяє ефективно боротися з дезінформацією без затягування процесу. Водночас, хоча у французькому законодавстві є й інші норми щодо боротьби з фейками, саме цей закон акцентує на оперативності та швидкості реагування, що робить його ефективним інструментом у боротьбі з маніпуляціями в інформаційному просторі.

У багатьох країнах активно ухвалюються закони для боротьби з фейковими новинами та дезінформацією. Сінгапур запровадив закон, який вимагає від соціальних медіа, таких як Facebook, попереджати про неправдиві пости та видаляти коментарі, що суперечать «суспільним інтересам», з

можливими штрафами до 1 млн сінгапурських доларів і 10 роками ув'язнення. Німеччина ще у 2018 році ухвалила закон NetzDG, який зобов'язує соцмережі швидко видаляти мову ворожнечі, ставши одним із найбільш амбітних зусиль для контролю контенту в соціальних медіа. Європейський Союз також активно долучається до цієї боротьби, створивши групу з 39 експертів для розробки механізмів протидії дезінформації в межах ЄС. [49]

Для Європи поштовхом до розробки законів щодо боротьби з пропагандою та фейками стала агресивна роль Росії та її союзників, таких як Марін Ле Пен і її партія. Вона, зокрема, відстоює проросійську позицію і використовувала маніпуляції, пропаганду та дезінформацію, які активно підтримувалися Росією під час передвиборчих кампаній. Хоча Марін Ле Пен програла Еммануелю Макрону, її кампанія показала, як пропаганда та фейки можуть бути використані для маніпуляції громадською думкою.

Законодавче регулювання поширення фейкової інформації є складною та делікатною темою, оскільки це безпосередньо впливає на свободу слова. З одного боку, необхідно захищати суспільство від маніпуляцій, дезінформації та популізму, що можуть мати серйозні наслідки для демократичних процесів. Але з іншого боку, є ризик, що законодавство може бути використане для обмеження свободи вираження поглядів, що порушує права людей на інформацію та їх можливість висловлювати альтернативні думки.

Тому важливо знайти баланс між регулюванням і свободою слова, щоб не допустити зловживань, але водночас забезпечити захист від маніпуляцій. Ключовим аспектом є те, щоб процес регулювання був прозорим і здійснювався не тільки державними органами, але й незалежними структурами, аби уникнути використання таких норм для політичного контролю чи придушення опозиції.

Отже, для України необхідний комплексний підхід до усунення загроз популізму, який включає не лише покращення рівня освіченості суспільства, а й посилення відповідальності політиків. Важливим є забезпечення ідеологічного різноманіття, що дозволить уникнути монополії на політичну

думку та сприятиме здоровій політичній конкуренції. Окрім того, необхідно зберегти існуючі політичні сили, які можуть забезпечити стабільність, водночас впроваджуючи реформи для боротьби з корупцією та покращенням управління.

Важливу роль у цьому процесі відіграє також боротьба з фейковою інформацією та пропагандою. Законодавче регулювання дезінформації та підвищення медіа-грамотності серед громадян є необхідними кроками для мінімізації маніпуляцій і фальшивих новин. Тільки в комплексі ці заходи можуть стати ефективними у боротьбі з популізмом, забезпечуючи розвиток здорової демократії в Україні.

ВИСНОВКИ

1. Популізм є однією з головних загроз для демократичних процесів, що базується на поділі суспільства на дві групи - "народ" і "еліти" - та на обіцянках простих рішень для складних проблем. Серед ключових ознак популізму можна виділити емоційну мобілізацію, спрощення політичної риторики, використання антимигрантської та антиелітарної риторики, а також маніпуляцію суспільними емоціями. Ліберальна демократія, навпаки, спирається на принципи верховенства права, дотримання прав людини, прозорості та відповідальності влади. Популізм має різні типи - правий, лівий та інші, які можуть залежати від ідеологічної платформи чи політичної ситуації в країні.

2. Феномен політичного популізму є складним і багатограним явищем, яке досі не має єдиного трактування серед науковців. Одні дослідники розглядають його як реакцію на невдоволення громадян існуючими політичними інститутами, інші - як інструмент мобілізації політичних сил для досягнення певних цілей. Він може корегувати демократію, але в більшості випадків він може бути її загрозою. Популізм має здатність ставити під сумнів традиційні інститути ліберальної демократії, зокрема систему стримувань і противаг, принципи верховенства права та захист прав меншин. Це може призвести до ослаблення демократичних процесів або, у деяких випадках, до їх позитивної трансформації. Ліберальна демократія, з іншого боку, передбачає дотримання прав людини, плюралізм думок і забезпечення прав та свобод громадян. Однак її вразливість перед популізмом полягає в тому, що популістська риторика здатна використовувати демократичні механізми для концентрації влади в руках однієї політичної сили.

3. Популістські лідери є центральними фігурами у просуванні популістських ідей. Вони не лише формують риторику, але й використовують особисту харизму, соціальний статус та маніпулятивні техніки для мобілізації підтримки. Дональд Трамп трансформувач свій імідж бізнесмена у роль "анти-еліти", апелюючи до середнього класу, який відчувається покинутим у

глобалізованому світі. Марін Ле Пен, представниця політичної еліти, будує свою риторику на антимиграційних та антиєвропейських настроях, позиціонуючи себе як захисницю "простих французів". Роберт Фіцо, будучи вихідцем із простого середовища, демонструє більшу автентичність у своїх меседжах, виступаючи проти міграційної політики ЄС та на користь національних інтересів. Успіх популістів значною мірою залежить від їхньої здатності створювати та експлуатувати наративи, які формують у виборців відчуття загрози чи несправедливості. Політичні скандали, звинувачення у корупції, зв'язки з мафією чи судові позови, які часто йдуть поруч з популістами, є частиною їхнього політичного образу.

Медіа стають важливим майданчиком для поширення популістської риторики, особливо у вигляді соціальних мереж, де лідери можуть напряду спілкуватися з аудиторією. Це дозволяє їм уникати складних дискусій та фокусуватися на простих, але емоційно заряджених меседжах.

4. У діяльності таких політиків, як Дональд Трамп у США, Роберт Фіцо у Словаччині та Марін Ле Пен у Франції, популізм проявляється через акцент на націоналізмі, критику політичних і економічних еліт, протидію міграції та використання спрощених обіцянок для мобілізації підтримки. В розвинених демократіях, таких як США і Франція, механізми стримувань і противаг, розвинена правова система та стабільні інститути допомагають стримувати негативні наслідки популізму. Натомість у країнах зі слабшими демократіями, таких як Україна та Словаччина, популізм може підривати довіру до інституцій, посилювати нестабільність і створювати передумови для подальшої корупції.

5. Популізм в Україні має всеосяжний характер, охоплюючи різні політичні сили, які часто зловживають соціально-економічними проблемами. Серед ключових загроз є маніпуляція громадською думкою через дезінформацію, поширення фейків та емоційна риторика. Український популізм акцентує увагу на швидких і нереалістичних обіцянках, що можуть поглибити економічну кризу, збільшити державний борг і посилити недовіру

до політичної системи. Політична нестабільність, низький рівень інституційної відповідальності та корупція також створюють сприятливі умови для поширення популізму.

б. Для боротьби з популізмом в Україні необхідно запровадити комплексний підхід, що включає:

- Підвищення рівня медіа-грамотності населення через освітні ініціативи, спрямовані на розвиток критичного мислення.
- Законодавче регулювання дезінформації та фейкових новин із залученням незалежних судових органів, як це зроблено у Франції.
- Реформування політичних інститутів для забезпечення прозорості та ефективності їхньої роботи.
- Зміцнення політичної конкуренції, що дозволить зменшити вплив популістських сил.
- Проведення антикорупційних реформ для підвищення довіри до державних інституцій.
- Створення умов для відповідальності політиків перед виборцями шляхом посилення контролю за виконанням обіцянок.

Завершення реформ є фундаментальним для забезпечення стабільності та довіри громадян до влади, а також для успішної інтеграції України в Європейський Союз та НАТО. Адже реформи не тільки покращують економічну та соціальну ситуацію, а й демонструють готовність країни до модернізації та адаптації до європейських стандартів.

Підвищення політичної освіти - це потужний інструмент для боротьби з популізмом і маніпуляціями. Якщо громадяни розумітимуть, як працюють політичні процеси, які цілі стоять перед урядом, і які механізми контролю існують, то вони зможуть краще реагувати на спроби маніпулювання чи популістських заяв. Знання політичних процесів також допомагає зробити правильний вибір на виборах, що є важливим аспектом розвитку демократії.

У цей складний період війни, високий рівень політичної освіти сприяє також національній згуртованості та підтримці реформ. Якщо громадяни

розуміють, чому і як проводяться ці зміни, вони більше підтримуватимуть владу і зможуть стати активними учасниками у процесі модернізації країни. Таким чином, освіта стає не лише важливою частиною національної стратегії, але й необхідним інструментом для нашого виживання та процвітання в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів.

Лише завдяки комплексним зусиллям, спрямованим на зміцнення демократичних принципів і посилення політичної культури, можна протидіяти популізму та забезпечити стабільний розвиток країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://esu.com.ua/article-77284>. Назва з екрана.
2. How Can Donald Trump and Bernie Sanders Both Be ‘Populist’? [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/2016/03/27/magazine/how-can-donald-trump-and-bernie-sanders-both-be-populist.html>.
3. ПОПУЛІЗМ. ІСТОРІЯ ПИТАННЯ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://uchoose.uacrisis.org/populizm-istoriya-pytannya/>
4. Кіянка І. Б. Історичні форми концептуалізації популізму як категорії політичної науки та ідеологічної норми : дис. докт. : 052 / Кіянка Ірина Богданівна – Львів, 2017. – 406 с.
5. Taggart, Paul Populism and representative politics in contemporary Europe /Journal of Political Ideologies – 2004
6. Сиротюк, Олександр Принципи ліберальної демократії, їх реалізація в Україні [Електронний ресурс] / Сиротюк Олександр // Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації : щоріч. наук. пр. – 2019 – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34826/1/176.pdf>.
7. Семків О.І. Політологія. - Львів: Світ, 1994. – 592 с.
8. Класичний лібералізм як джерело неоліберального мислення [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://dontsovnis.com.ua/klasychnyu-liberalizm-iak-dzherelo-neoliberal-noho-myslennia/>
9. Ванкевич, Іван Принципи ліберальної демократії, їх реалізація в Україні / Іван Ванкевич // Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації : щоріч. наук. пр. - Тернопіль : ТНЕУ, 2018 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/30895/1/690.PDF>.

10. Фріден М. Родина лібералізмів: морфологічний аналіз // Лібералізм. Антологія. – К.: Смолоскип, 2002
11. The Oxford Handbook of Political Ideologies / Michael Freeden, Lyman Tower Sargent and Marc Stears. // Oxford University Press. – 2013. – №1. – С. 940.
12. Donald Trump: From Queens to the White House [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-67914569>.
13. 2024 Presidential Election Results [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://apnews.com/projects/election-results-2024/?office=P>.
14. «Він позичає у Трампа»: піднесення Роберта Фіцо, популістського лідера Словаччини [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/world/article/2024/may/15/robert-fico-rise-of-slovakia-populist-leader>.
15. Хто такий прем'єр-міністр Словаччини Роберт Фіцо? [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.euronews.com/2024/05/16/who-is-slovakian-prime-minister-robert-fico>.
16. Хто така Марін Ле Пен і що вона говорила про Україну [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.rbc.ua/rus/news/hto-taka-marin-le-pen-i-shcho-vona-govorila-1720022612.html>.
17. Підтримка анексії Криму та кредити від Кремля: що відомо про Марін Ле Пен – кандидатку у президенти Франції [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://tsn.ua/lady/news/obschestvo/pidtrimka-aneksiyi-krimu-ta-kredit-vid-kremlya-scho-vidomo-pro-marin-le-pen-kandidatku-u-prezidenti-franciyi-2037160.html>.
18. Marine Le Pen [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.britannica.com/biography/Marine-Le-Pen>.
19. Франції оголосили результати другого туру парламентських виборів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

- <https://suspilne.media/785473-u-francii-ogolosili-rezultati-drugogo-turu-parlamentskih-viboriv/>
20. Дональд Трамп та його справи: які кримінальні звинувачення висунуті проти експрезидента США [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/04/16/7183907/>.
 21. Trump: They're eating the dogs, the cat [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=5l1MaZ80ErY>.
 22. Французьку ультраправу Марін Ле Пен судять за нецільове використання коштів ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.rfi.fr/en/france/20240930-french-far-right-leader-marine-le-pen-on-trial-for-misuse-of-eu-funds>.
 23. Марін Ле Пен: мусульмани у Франції «подобуються нацистській окупації» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/8197895/Marine-Le-Pen-Muslims-in-France-like-Nazi-occupation.html>. Назва з екрана.
 24. Джудіс Д. Б. Великий вибух популізму / Дж. Б. Джудіс. – Харків, 2017. – 192 с. – (Клуб сімейного дозвілля).
 25. Drain the Swamp! [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=YgwSMumt-ek>. Назва з екрана.
 26. «Поворот праворуч»: Дональд Трамп і зміцнення популістських лідерів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/rfe-rl-trump-popilizm/33197628.html>.
 27. Трамп заявив, що «караван мігрантів» залишатиметься в Мексиці [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://glavcom.ua/world/observe/tramp-zayaviv-shcho-karavan-migrantiv-zalishatimetsya-v-meksici-547712.html>.
 28. Фіцо: Словаччина не підтримує нові міграційні правила ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/uk/slovaccina-ne-vprovadzuvatime-novi-migracijni-pravila-es-fico/a-68842573>.

29. Вибори в Словаччині: Путінська технологія Фіцо і мігранти в ролі зовнішнього ворога [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/1956077-vibori-v-slovaccini-putinska-tehnologia-fico-i-migranti-v-rol-i-zovnisnogo-voroga.html>.
30. Програма Ле Пен: Frexit, протекціонізм і закриття кордонів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/lwkidc>.
31. Кіянка І. Б. Історичні форми концептуалізації популізму як категорії політичної науки та ідеологічної норми: дис. д-ра політ. наук: 23.00.01/ Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2017. 406 ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2017/08/dis_kiyanka.pdf
32. Популізм як шлях до тиранії: до витоків російського шизофашизму [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://uain.press/articles/populizm-yak-shlyah-do-tiraniyi-do-vitokiv-rosijskogo-shizofashizmu-1736079>.
33. Кіянка І. Б. Популізм як виклик публічному управлінню: історичний аспект / І. Б. Кіянка. // Демократичне врядування. – 2018. - Вип. 21. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2018_21_8.
34. Чим відрізняється «популізм» у Європі та Україні? [Електронний ресурс] – <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2319082-cim-vidriznaetsa-populizm-u-evropi-ta-ukraini.html>.
35. Кулик В. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни [Електронний ресурс] /Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни: монографія / Київ / 2023– https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Adaptyvni-zminy-politychnoho-polia-Ukrainy_kol.-monohrafiia.pdf.
36. Україна може стати членом ЄС до 2029 року за умови виконання всіх необхідних реформ, - єврокомісар Варгей [Електронний ресурс] – https://sensor.net/ua/news/3517612/vargeyi_kaje_scho_ukrayina_moje_pryu-ednatysya_do_yes_do_kintsya_2029_roku.

37. Що має змінювати Україна на шляху до ЄС [Електронний ресурс] – https://lb.ua/blog/kostiantyn_shvabii/605099_shcho_maie_zminyuvati_ukraina_shlyahu_ies.html.
38. Політична освіта як чинник ефективного функціонування механізму участі громадян у прийнятті політичних рішень [Електронний ресурс] – <http://surl.li/enrhda>.
39. Mudde & Rovira Kaltwasser. – Populism – a very short introduction [Електронний ресурс] – <https://www.slideshare.net/slideshow/mudde-rovira-kaltwasser-populism-a-very-short-introduction-2017-pdf/269458516>.
40. Canovan 1981 PDF [Електронний ресурс] – <https://ru.scribd.com/document/421213377/Canovan-1981-pdf>.
41. Щербак, Світлана. Популізм з погляду політичної філософії / С. Щербак // Філософська думка: Український науково-теоретичний часопис. – 2020
42. Populism and the Mirror of Democracy [Електронний ресурс] – https://books.google.com.ua/books?id=XbbJRDxtwHIC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false. Назва з екрана.
43. Müller, J.-W. (2016). What Is Populism? Philadelphia: University of Pennsylvania Press
44. Кіянка І. Популізм: місія та загрози в сучасній Україні [Електронний ресурс]// Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини – 2020 https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/22751/1/%D0%9D%D0%92_%D0%9C%D0%92_2020_2-127-133.pdf.
45. Юліна, Вітіна, Петіна і Зеленського: як в Україні платили 1000 від держави й звідки гроші тепер [Електронний ресурс] – https://24tv.ua/economy/komu-viplachuvatimut-tisyachu-zelenskogo-zvidki-groshi-programu_n2672972.
46. Популістські орієнтації населення України впродовж соціальних трансформацій [Електронний ресурс] –

- <https://dif.org.ua/article/populistski-orientatsii-naselennya-ukraini-vprodovzh-sotsialnikh-transformatsiy>.
47. Як Франція бореться з фейками: деталі ухвалених законів [Електронний ресурс] – <https://detector.media/infospace/article/142843/2018-11-26-yak-frantsiya-boretsya-z-feykamy-detali-ukhvalenykh-zakoniv/>.
48. Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискус [Електронний ресурс] – <http://library.dnu.dp.ua/vijni.pdf>.
49. Дем'яненко Л. Особливості протидії недостовірній (фейковій) інформації в соціальних мережах / Л. Дем'яненко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. - 2020. - Вип. 58. - С. 277-289.
50. Isaiah Berlin, "Two Concepts of Liberty," Four Essays On Liberty, Oxford University Press, 1969 [Електронний ресурс] – https://cactus.utahtech.edu/green/B_Readings/I_Berlin%20Two%20Concepts%20of%20Liberty.pdf.
51. Ionescu Ghita. Introduction. In Populism – Its Meanings and National Characteristics / Ghita Ionescu, Gellner Ernest. – London: Weidenfeld and Nicolson. – 1969. – 263 p [Електронний ресурс] – <https://ru.scribd.com/document/407336692/Ionescu-and-Gellner-Populism-Its-Meanings-and-National-Characteristics>.
52. Валіцький Анджей, Марксизм і стрибок у царство свободи. Історія комуністичної утопії / пер. з польск. Д. Андрухів — К. : Всесвіт, 1999.
53. Д. Гаращук Цифровий популізм: спрощення повідомлень та маніпуляція реальністю в контексті «платонівської печери». Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2024. Випуск 54
54. Taras Kuzio, 'Populism in Ukraine in Comparative European Context', Problems of Post-Communism, volume 57, number 6 (November-December 2010), pages 3-18. [Електронний ресурс] – https://shron1.chtyvo.org.ua/Taras_Kuzio/Populism_in_Ukraine_in_a_Com

- parative_European_Context.pdf?PHPSESSID=r8u6ussv8f5mdif43mil8jgcp
4.
55. Романюк, А. Політична доктрина популізму / А. Романюк // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. До 45-річчя від дня народження Вегеша Миколи Михайловича / ред. кол.: В.Андрущенко, О.Бабкіна, В.Бурдяк [та ін.]. – Ужгород : Говерла, 2009. – Вип. 12. – С. 223–229.
56. Дем'янюк М. Популізм: засоби маніпулятивного впливу на електорат. Політичний менеджмент. 2011. № 2. С. 94-102.
57. Філософія популізму як варіант сучасної філософії / С.М. Мигаль // Філософські обрії. — 2008. — № 20 — С. 78-89.
58. Diamond, L. (1996). Is the Third Wave Over? *Journal of Democracy*, 7 (3), 20–37.
59. Przeworski, A., Cheibub, J. A., Alvarez, M.E., Limongi, F. (2000). *Democracy and Development: Political Institutions and Material Well-being in the World, 1950–1990*. Cambridge: Cambridge University Press
60. Віднянський С. Еволюція політики Словаччини та Чехії щодо війни росії проти України. Україна дипломатична. 2023. Вип. 24. С. 62-76.
61. Дудко І. Д. Популізм Д. Трампа: контент, витоки, специфіка в політичному дискурсі США / Ірина Дмитрівна Дудко // Політикус : наук. журнал. – 2023. – № 3. – С. 103 - 109.
62. Явка на президентських виборах у США найвища за 120 років – ЗМІ [Електронний ресурс] – <https://interfax.com.ua/news/political/701113.html>.
63. Курс — соціальна демократія [Електронний ресурс] – <https://www.strana-smer.sk/>
64. Резнік О. Популістські орієнтації українців під час повномасштабної війни. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2024. № 1. С. 80–92.
65. Marco Tarchi, *Populism: Ideology, Political Style, Mentality?* – *Politologickiy Časopis / Czech Journal of Political Science* 2/2016

66. C. Moraes, R. (2020). The Resistable Rise of Donald Trump. *Revista Tempo Do Mundo*. 2019. 5(1), 303-315.
67. Гулай В.В., Максимець В.Є. Результати парламентських виборів у Словаччині 2023 року та дилеми геополітичного позиціонування уряду Р. Фіцо: безпекові виклики для України. *Регіональні студії. УжНУ*, 2024. Вип. 36. С.27-32